

“DÉU LO Í PERDÓ TOT Ý·L TINGA EN LA SUA SANTA GLÒRIA”. AL·LOMORFIA I REANÀLISI EN EL PRONOM DE DATIU SINGULAR *LI* I EN EL NEUTRE *HO* EN CATALÀ ANTIC*

JOSEP E. RIBERA
Universitat de València
Josep.Ribera@uv.es

RESUM

En aquest treball abordem l'al·lomorfia del datiu singular *li* i del pronom neutre *ho* en les combinacions d'acusatiu de tercera persona o neutre i datiu en català antic. Tradicionalment, s'ha assumit que el datiu *li* adoptà l'al·lomorf /i/ per motius eufònics quan es combinava amb l'acusatiu de tercera persona. Així mateix, per analogia amb la combinació de l'acusatiu masculí de tercera persona amb l'al·lomorf /i/ de datiu singular, es considera que el pronom neutre *ho* (< HÖC) adoptà l'al·lomorf *lo* en les combinacions /loj/ i /li/. A partir de l'anàlisi qualitativa i quantitativa de les dades que proporciona el *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* de les diverses combinacions flexives de “lo + li”, “lo + hi” i “li + ho”, aquest treball permet comprovar que la hipòtesi eufònica tradicional no es pot admetre sense discussió. En el cas del datiu, junt amb el condicionament eufònic, cal tenir en compte el reforç que representava la productivitat funcional del pronom adverbial *hi* (< ĨBI). Quant al pronom neutre, les dades permeten postular l'existència des dels orígens d'un al·lomorf *lo* (< ĨLLUD) al costat de *ho*.

PARAULES CLAU: pronoms clítics, al·lomorfia, reanàlisi, datiu, acusatiu, pronom neutre, català antic, llengües romàniques.

“DÉU LO Í PERDÓ TOT Ý·L TINGA EN LA SUA SANTA GLÒRIA”. ALLOMORPHY AND REANALYSIS OF THE DATIVE SINGULAR PRONOUN *LI* AND OF THE NEUTER *HO* IN OLD CATALAN

ABSTRACT

This paper deals with allomorphy in the case of the dative singular clitic pronoun *li* and of the neuter *ho* in the combinations of 3rd person or neuter accusative and dative in Old Catalan. Traditionally, it is assumed that the dative *li* manifested the allomorph /i/ due to euphonic reasons when it combined with a 3rd person accusative pronoun. Furthermore, it is considered that the neuter pronoun *ho* (< HÖC) adopted the allomorph *lo* in the combinations /loj/ and /li/ by analogy with the combination of the 3rd person accusative masculine singular and the dative singular allomorph /i/. By means of qualitative and quantitative analyses of the data provided by the *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* of the several inflected combinations of “lo + li”, “lo + hi” and “li + ho”, this study argues that the traditional euphonic hypothesis cannot be adopted without discussion. In the case of the dative, together with the euphonic constraint, the reinforcement implied by the functional productivity of the adverbial pronoun *hi* must be taken into account. As for the neuter pronoun, the data allows us to propose the existence of an allomorph *lo* (< ĨLLUD) alongside *ho* in the earlier texts.

* Aquest treball s'insereix en el projecte de recerca Gramàtica, pragmàtica i interacció multimodal (GRAMPINT, FFI2014-56258-P), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España. Volem agrair els comentaris de dos avaluadors anònims que han contribuït a millorar el treball.

KEYWORDS: clitic pronouns, allomorphy, reanalysis, dative, accusative, neuter pronoun, Old Catalan, Romance languages.

1. INTRODUCCIÓ

L'al·lomorfa en els sistemes pronominals clítics de les llengües romàniques ha estat un camp d'investigació extensament tractat tant des de la perspectiva sincrònica (cfr. Bonet 1991, 1995, e.g.) com des de la diacrònica (cfr. Wanner 1987, e.g.). De fet, els clítics pronominals, pel seu polimorfisme, la sensibilitat a la posició que ocupen respecte a l'amfitrió a què s'adjunten i la varietat dels complements que reprenen, constitueixen una àrea dels sistemes lingüístics romànics que palesa la interacció multifacètica entre la semàntica i la sintaxi oracional, la morfologia i la fonologia.

Pel que fa al català, el sistema pronominal clíctic ha estat l'objecte d'estudi d'una llarga sèrie de treballs que han focalitzat en diversos aspectes vinculats a l'al·lomorfa, l'ordre i la posició, i la diversitat funcional d'aquests elements. Entre altres estudis, Todolí (1995, 1998, 2002) s'ha ocupat de la sintaxi dels clítics catalans, amb una òptica que combina el cognitivisme amb el generativisme, i del procés de cliticització des de la perspectiva de la teoria de la gramaticalització. La cliticització i la linearització ha estat descrita també de manera extensa i rigorosa per Bonet (2002) i Fischer (2003).

De fet, l'estudi de exhaustiu dels clítics pronominals constitueix un aspecte essencial de la futura *Gramàtica del català antic* (cfr. Martines i Pérez Saldanya 2009), que s'està desenvolupant a partir del *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* (cfr. Torruella, Pérez Saldanya i Martines 2009). Així, la possibilitat d'accedir de manera ràpida a un gran nombre de dades a partir de corpus textuals extensos digitalitzats com el CICA ha permès investigar a fons la sintaxi dels pronoms clítics en català antic (cfr. Batllori, Iglesias i Martins 2005, Ribera 2018, en premsa) i aclarir alguns aspectes problemàtics poc estudiats. Així, Ribera (2018) ha explicat el contrast pragmàtic que palesen els pronoms *hic* i *hi*, dític i anafòric respectivament, tradicionalment considerats com a variants al·lomòrfiques del mateix pronom adverbial, i ha demostrat que la decadència i desaparició de *hic* durant el XV i el XVI va ser una conseqüència de les tensions que es produïen en el paradigma dels adverbis demostratius. Ribera (en premsa) s'ha ocupat de l'origen i l'evolució dels pronoms de datiu plural *los* i *lur / lurs / lus*, i rebut amb dades quantitatives i qualitatives la hipòtesi clàssica de Coromines (1971: 263-264, *DECat* v: 309-311) sobre l'origen comú a partir del genitiu *ILLORUM*.

Amb una perspectiva morfofonològica de base generativista, centrada en la Morfologia Distribuïda, destaquen els estudis de Bonet (1993), sobre les combinacions dels clítics d'acusatiu i datiu de tercera persona en quatre varietats del català, i Bonet i Lloret (2005), sobre la sil·labificació dels clítics catalans. Aquest darrer aspecte ha estat descrit també acuradament des de la teoria de

l'optimitat (TO) per Jiménez (1997: 331-372) per al cas de dos dialectes valencians. Així mateix, Harris (1995) s'ha ocupat precisament de la interacció entre la sintaxi i la morfofonologia en els clítics catalans des de la mateixa òptica.

Per descomptat, en aquesta breu revisió bibliogràfica introductòria, no ens podem estar de citar el treball clàssic de Wheeler (1979), des d'una òptica més fonològica i abstracta, el de Mascaró (1986), que adopta la perspectiva més morfològica, o el d'Ordoñez (2002), que adopta un replantejament de la linearització en termes sintàctics.

Comptat i debatut, en l'estudi que presentem abordem un aspecte de la morfosintaxi diacrònica dels clítics catalans que, en la nostra opinió, no ha estat suficientment estudiat: l'al·lomorfa del datiu singular *li* i del pronom neutre *ho* en les combinacions d'acusatiu de tercera persona o neutre i datiu (a partir d'ara “lo + li”). Tradicionalment, partint dels treballs seminals de la lingüística romànica del segle XIX (cfr. Díez 1973, Meyer-Lübcke 1974), s'ha assumit que el datiu *li* va adoptar l'al·lomorfa /i/ ([i] o [j]); gràficament idèntic al pronom adverbial *hi*) per motius eufònics quan es combinava amb l'acusatiu de tercera persona, per tal d'evitar la cacofonia que generaven les dues consonants laterals (/lo.li/ > /loj/ o /li/); /la.li/ > /laj/; /loz.li/ > /lo.zi/; /les.li/ > /le.zi/). Així mateix, per analogia amb la combinació de l'acusatiu masculí de tercera persona amb l'al·lomorfa /i/ de datiu singular, es considera que el pronom neutre *ho* va adoptar l'al·lomorfa *lo* quan es combinava amb la forma /i/ de datiu.

A partir de l'anàlisi qualitativa i quantitativa de les dades que ens proporciona el *Corpus Informatitzat de Català Antic* de les diverses combinacions flexives de “lo + li” i de “lo + hi”, aquest treball permet comprovar que la hipòtesi eufònica tradicional no es pot admetre sense discussió. Per tal d'obtenir les dades de les diferents combinacions hem tingut en compte tots els textos inclosos al CICA entre la primera meitat del segle XI i la segona meitat del XVI. Tenint en compte la manca de lematització del CICA, hem hagut de cercar les diferents combinacions sense perdre de vista totes les possibilitats gràfiques que ofereix la llengua antiga.¹

Pel que fa als resultats, la convivència des dels textos primitius de les dues combinacions de datiu, amb la presència de *li* i /i/, apunta cap a un creuament entre el condicionament eufònic i el reforç que representava la productivitat funcional del pronom adverbial *hi* (< ĩbi) en català antic, relacionat amb qualsevol complement preposicional no introduït per *de* i, doncs, perfectament habilitat semànticament i sintàctica per referir-se al datiu. En aquest sentit, la identificació de diversos exemples primerencs en què *hi* no combinat amb l'acusatiu, representa un datiu inanimat, però també de diversos casos de possible datiu animat, ens porta a postular que l'origen de l'al·lomorfa de datiu /i/ no és producte *només* del canvi eufònic de *li* en les combinacions de “lo + li”. La reanàlisi del

¹ Per exemple, el pronom *hi* pot adoptar les grafies següents <i>, <y>, <hi> i <hy>.

valor locatiu al·latiu de l'adverbial *hi* en el valor abstracte de destinatari o meta de l'acció verbal *hi* degué tenir un paper important.

Quant al pronom neutre, la identificació d'alguns casos de *lo* no combinat amb el valor de *ho* i de diversos exemples de *lo* neutre combinats amb el pronom de datiu singular *li* i els plurals *los*, *lur* / *lurs* / *lus*, ens fa pensar que, al costat de *ho* (< HÖC), la forma general, degué existir des dels orígens un al·lomorf *lo* (< İLLUD), com també passa en occità, paral·lel al del portuguès i l'espanyol. D'altra banda, l'anàlisi de les freqüències de */lo.li/*, */loj/ /li/* i de les combinacions flexives del datiu de tercera persona amb el neutre *ho* (a partir d'ara "li + ho") permeten concloure que el pronom *lo* neutre es degué generalitzar quan es combinava amb la forma */i/* i va anar esdevenint un al·lomorf lligat morfofonològicament a les combinacions */loj/* i */li/*, sobretot a partir dels segles XIII i XIV.

2. AL·LOMORFIA I REANÀLISI EN EL PRONOM CLÍTIC DE DATIU SINGULAR *LI*

El llatí mostrava una tendència a expressar les nocions semàntiques associades al datiu a través de la construcció AD + ACUSATIU, almenys des de Plaute (cfr. Vännänen 1968: 200-201, Grandgent 1991: 82-83, Jensen 1976: 17, Ribera en premsa b: §2).

- (1) a. At ego hunc grandis grandem natu ob furtum *ad carnificem* dabo (Plaute, *Captivi*, acte V, IV, 1019 [s. III aC.]).
 b. *ad propinquos* restituit (Titus Livi, *Ab urbe condita*, II, 13 [s. I]).

D'acord amb Grandgent (1991: 82-83), aquesta tendència es va produir de manera general a la major part de l'imperi per a evitar l'ambigüïtat provocada pel sincretisme del datiu amb el genitiu o l'ablatiu. Tot i que el datiu dels pronoms *hi* va ser més resistent, la construcció també els va afectar (2).

- (2) id est ad montem Nabau, in eo loco in quo iussit Deus ascendere Moysen dicens *ad eum* (*Sanctae Silviae Peregrinatio*, volum IV, X, pàgina 15 [ff. s. IV-pp. s. V]).

De fet, hi ha testimonis força freqüents de la construcció pronominal AD + ACUSATIU en documents catalans altmedievals almenys des del segle X.²

- (3) Convenit *ad illos* Raimundo comite quod teneat in sua baglia ipsa ecclesia de Santa Maria de Sancta Arada apud sua honore contra totos homines. Et supra convenit illos que donet ad Ermessendis et *ad istos suos filios* ipsa ecclesia de Sancto Genesio apud sua honore. (*Liber Feudorum Maior*, fol. 89 *Conveniència entre el comte Ramon i Ermesén i els seus fills sobre l'església de Santa Arada* [1055-1098]).³

² Vegeu els textos inclosos en Rubio Garcia (1979), que abasten el domini protocatalà des del segle X al segle XII.

³ Vegeu *Liber feudorum maior I* (Miquel Rosell 1945, I: 106, Rubio Garcia 1979: 29).

En (3) s’observa que els complements datius de *convenire* i de *dare* s’expressen mitjançant la construcció AD + ACUSATIU: “convenire *ad illos* [...] donet ad Ermessendis et *ad istos suos filios*”.

Així doncs, no resulta gens difícil, d’entrada, relacionar l’ús del pronom *hi* com a datiu amb la tendència del llatí a expressar aquesta funció mitjançant un complement preposicional introduït per *ad*, que persisteix en textos catalans del període preliterari (4).

- (4) Akesta forma de ordinacion et *en marids et en uxors* sarà a custodir d’akeles res [...] segons la condicions de la scriptura e la divison de les res e la possession del dret ad ke pertenga *ad illos* (*Judicis* I, 78 [1a m. s. XII]).

En aquest sentit, Badia (1947: 39) ja va remarcar la tendència dels reflexos romànics de ĪBI a substituir un complement introduït per *ad*, però matisa que “para el dativo puro y simple es algo más raro”.⁴

Generalment, la forma /i/ amb funció de datiu s’observa des dels orígens sobretot en la combinació binària *acusatiu + datiu*, com en l’exemple següent dels *Greuges de Guitard Isarn*.

- (5) Et rancur-me·n del castel de Caboded hon jo pris podstad per mal che Mir Arnall m’avia fait et dict a mi et a ma muler; e rredi·l a *Guilelm Arnall* aissi l’í avia comanad (*Guitard*, 59 [1080-1095]).

L’ús de /i/ amb valor de datiu precedit d’un pronom d’acusatiu de tercera persona esdevé molt freqüent a partir de la segona meitat del segle XIII i sobretot del segle XIV, i es produeix en tots els dialectes (6).

- (6) a. Però si lo dit emphiteota [...] volria pagar lo cens, e *el seynor* no·l volia pendre [...] ne l’inphiteota lo y pogés donar ne pagar [...] (*Costums*, 261 [1272]).
 b. e dix a la dita dona que dixés *al dit en Ramon, marit seu*, com fos vengut que fes tornar les conques al dit en Guillem de Celma, que li respòs la dita dona que lo y diria. (*Manual* I, 201 [1325-1327]).
 c. *lo senyor de la nau o del leny* no les deu portar pas en altre loch [...] ans les deu tornar a aquels mercaders qui les *hi* liuraren. (*Consolat*, 211 [original: 1320-1345; còpia: 1385]).
 d. Com *sanct Ologuer* agués possehida la ciutat de Tarragona ·deu· o ·onse· anys [...] ab consell del comte Ramon Berenguer, qui [...] la y avie donada (*Grandeses*, 177 [1500-1549]).

Els exemples de (6) cobreixen gairebé tot el període del català antic i mostren que l’ús de /i/ com a datiu quan es combina amb l’acusatiu de tercera persona té lloc

⁴ El pronom *hi* amb funció de datiu s’observa en gran part del domini romànic. Aquesta afirmació de Badia (1947: 39) segueix Díez (1973, II: 90, 94) i Meyer-Lübke (1974, II: 117), que assenyalen que els usos pròpiament de datiu són molt restringits i es produeixen sobretot en la combinació amb l’acusatiu de tercera persona. Vegeu Moignet (1973: 149) i Buridant (2000: 410) per al francès; Ronjat (1980, III: 73) per a l’occità; Egerland i Cardinaletti (2010: 428-429) per a l’italià, i Jones (1993: 215) per al sard.

en el conjunt de les grans àrees dialectals: nord-occidental (6a), valencià (6b), balear (6c) i central (6d).

L'explicació clàssica de l'origen de /i/ datiu parteix de la reducció del pronom *li* a [j] o [i] en aquest context fonosintàctic (*illum* (acusatiu) + *illi* (datiu)) per motius eufònics (Díez 1973, II: 90, nota 2, Meyer-Lübke 1974, II: 117, Lausberg 1973, II: 198, 200, Batlle *et al.* 2016: 241-244).⁵ D'entrada, cal remarcar que la hipòtesi eufònica no pot ser purament fonològia, ja que hauria afectat també altres seqüències amb dues consonants laterals.⁶

Respecte a la hipòtesi eufònica, les perspectives que ofereixen els treballs seminals de la lingüística romànica són diverses. Díez (1858, II: 92, nota 2) afirma que el canvi pronominal es produeix per evitar el contacte de dos “conjuntius” començats per /l/ (“die Berührung zweier mit l anhebender Conjunctiva vermeidet”) i considera que el pronom vocàlic resultant no és l'adverbial *hi*.⁷ Meyer-Lübke (1974, II: 117) repeteix parcialment la hipòtesi eufònica, però accepta l'etimologia *ĭbi* per al pronom vocàlic de datiu; amb tot, en el volum de sintaxi, hi vacil·la entre *ĭbi* i *ĭlli* (cfr. Meyer-Lübke 1974, III: 83-84). Lausberg (1973, II: 198, 200) segueix Meyer-Lübke (1974) i afirma que “las series *lī lu* y *lu lī* gustaban de disimilarse (Lausberg 1973: 198); a més, afegeix:

“[en el] lat. *ĭbi* [...] por encima todavía de la expresión nominal de una determinación adverbial [...] está la expresión pronominal del dativo-objeto [...] en la tercera persona, es decir la sustitución de *ĭlli* e *ĭllis*. Esta función supletiva de *ĭbi* (extendida en catalán y en francés vulgar) tiene su origen en la disimilación de los grupos pronominales acumulados *lī lu* (sard. *bi lu*) i *lu lī* (prov. *loi*, cat. *l'hi*) (Lausberg 1973, ii: 200).⁸

Al seu torn, Badia (1947) ja va destacar a bastament que l'explicació eufònica no és suficient.

[...] la eufonía no explica [...] su completo desarrollo. En una palabra, la lengua habría encontrado otras soluciones fonéticas al problema de la proximidad de las dos *l-l*. En efecto, hay que tener en cuenta otro hecho: por éste (y dejando aparte que por vía fonética se pueda explicar *li > i*), al producirse, en los orígenes del idioma, el choque algo violento *lo-li*, *la-li*, etc., en la mente del hablante cruzó la existencia de un complemento *ĭbi*, también átono,

⁵ Des de la teoria de l'optimitat, el canvi eufònic es pot explicar com una aplicació del principi OCP (*Obligatory Contour Principle*), que prohibeix seqüències d'elements amb una informació idèntica. En aquest cas, l'arrel /ll/ dels dos pronoms proporciona la mateixa informació morfològica de tercera persona. Vegeu Bonet (1993: 96-97) i Lloret (2011).

⁶ De fet, convé remarcar que la solució que es produeix en valencià modern i persisteix en l'actualitat consisteix en el manteniment dels dos pronoms amb la marca de tercera persona /l/ (e.g. /lo.li/ > /loj/ o /li/ > /lil/ <li'l>).

⁷ Tal com ens ha fet notar un dels avaluadors, en aquest aspecte la traducció francesa és errònia, ja que diu “commençant par des voyelles” (Díez 1973, II: 90, nota 2).

⁸ Per a una revisió general de les diferents perspectives sobre l'origen dels reflexos romànics de *ĭbi* amb funció de datiu en les combinacions del tipus “lo + hi”, vegeu Badia (1947: 40-47). Gessner (1893: 4-5, 7), Cuervo (1895: 95-96) i Menéndez Pidal (1929: 357-358) també s'inclinen per la hipòtesi eufònica i, per la derivació a partir de *ĭlli*. Dauzat (1930: 371-373) parteix de *ĭlli*, però accepta la influència de *ĭbi*.

también pronominal, también referido a personas, también con un sentido atributivo, cuyo uso, conservando características fonéticas del pronombre cacofónico *li* (como su timbre vocálico), facilitaba su pronunciación al eliminar el fonema repetido” (Badia 1947: 46-47).

Sigui com sigui, i sense menystenir aquesta explicació, i, doncs, la consideració que /i/ datiu pot ser una variant al·lomòrfica de *li* quan apareix combinat amb l’acusatiu, cal tenir en compte dos factors sintacticosemàntics, estretament relacionats entre si, que degueren tenir una incidència important en el desenvolupament de /i/ amb funció de datiu:

a) La reanàlisi metafòrica del domini cognitiu locatiu AL·LATIU del pronom *hi* com a domini conceptual de destinatari o META de l’acció verbal, que degué originar els usos com a datiu inanimat, que s’observen des dels textos primitius.

b) L’extensió analògica al datiu animat, sobretot (però no sols) per evitar la cacofonia en les combinacions amb l’acusatiu.

Així, des d’un punt de vista cognitiu, sembla lògic apuntar que el procés de reanàlisi del significat bàsic del pronom *hi* degué seguir el camí habitual de la metàfora conceptual (cfr. Soriano 2012), que representem a la figura 1, des d’un domini origen físic (locatiu al·latiu) cap al domini més abstracte que representa la persona a qui es dirigeix l’acció verbal, amb el datiu inanimat com a etapa intermèdia del procés:⁹

LOCATIU AL·LATIU > DATIU INANIMAT > DATIU ANIMAT

FIGURA 1. Reanàlisi del pronom adverbial *hi*

2.1. La reanàlisi del locatiu AL·LATIU en datiu inanimat META

El *CICA* permet observar exemples primerencs en què el pronom *hi*, no agrupat amb l’acusatiu *i*, doncs, sense concórrer la cacofonia consonàntica lateral, representa un datiu inanimat (7).¹⁰

- (7) a. E·n avant *la obra del pont* era remasa, e fo fait acorder que tuit *í* donéssim; e per Petre de Lobeira remàs qui dis que compraria lo pont tot, e faria estars desús lai e·n la vila a son major deport, et dis que·y daria ·CCCC· morabatins. E li ome qui o

⁹ És ben rellevant en aquest sentit tenir en compte les consideracions de Par (1923: 31), Rigau (1978: 40-47) i Rigau (1982). D’altra banda, Boeckx i Martín (2013) presenten una anàlisi sincrònica ben interessant en què argumenten que el concepte semanticofuncional de datiu “is not a primitive, atomic, notion, but rather a combination of an accusative part and a locative part” (Boeckx i Martín 2013: 61). Aquests treballs palesen fins a quin punt els límits difusos entre el datiu i el locatiu faciliten el procés de reanàlisi que proposem en aquest treball.

¹⁰ La majoria dels exemples de *hi* datiu sense combinar-se amb l’acusatiu de tercera persona ocorren amb els verbs *dar* i *donar*, que inclouen prototípicament el datiu en l’estructura argumental.

auziren agron àvol cor, e no·í volgren ren dar; e remàs la obra del pont (*Lobeira*, 91 [1175-1199]).

- b. fer que lo vostre preciós Fill me faça gràcia que aquest anell sia del meu virtuos marit, car yo us promet de servir-vos un any complit en *la vostra devota [casa] del Puig de França* e donar-hi ·C· marchs d'argent (Martorell, *Tirant*, 143 [original: 1460; còpia: 1490]).

En (7a), dels *Abusos comesos a Lleida per Petrus de Lobeira*, s'hi observen tres ocurrences de *hi*, que reprehen el referent inanimat *la obra del pont* com a datiu dels verbs *donar* i *dar*. En (7b) hi ha un cas semblant procedent del *Tirant*, en què *hi* reprèn *la vostra devota [casa] del Puig de França*.

Els exemples de *hi* datiu inanimat combinat amb un pronom d'acusatiu són més nombrosos (8).

- (8) ab que la dita senyora regina prengua o face pendre a él en comte aytant com à muntat e muntarà la leuda en aquest present an d'aqueles coses que·ls hòmens de la ciutat de València o del terme d'aquela deuen donar leuda *en Morella hó en son terme* [...] E lo dit en G[uille]m de Velach, procurador damunt dit, dix que él no devie donar penyores ni fermances per raó can *los hòmens de la dita ciutat* són franchs ni les *hi* daria ni n'avia manament de la ciutat (*Pergamins II*, doc 52 [1275-1299]).

En (8) la semàntica del verbs *dar* i *donar* activa, en principi, un complement datiu, com ja hem vist en (7), tot i que les interpretacions locatives no són impossibles. De fet, en (8) s'observa que el sintagma que origina la cadena de correferència (*en Morella hó en son terme*), marcat amb la preposició *en*, és locatiu; la lectura més automàtica del pronom, però, és de datiu, inanimat (*a la dita ciutat*) o animat (*als hòmens de la dita ciutat*), més que no de locatiu (*en la dita ciutat*).¹¹

Val a dir que la lectura de datiu o de locatiu del complement del verbs *dar* / *donar* depèn, és clar, de la semàntica de la construcció en què apareix. Quan el significat de *dar* / *donar* és el més general de *atorgar*, *cedir*, *pagar*, com en (7) i (8), el complement es comporta com un datiu; quan el significat del verb, en el context d'una col·locació, és de *efectuar*, *realitzar* una activitat en algun lloc, la lectura més òbvia és locativa, amb matisos (9)

- (9) Gran fonch la desventura de aquest rey cristià [...] e s'agué a retraure dins la ciutat de Londres e allí se féu fort. Com los moros ho saberem, posaren-li siti entom de *la ciutat* e donaren-*hi* prestament un bon combat (Martorell, *Tirant*, 87 [original: 1460; còpia: 1490]).

En (9), en el context de la col·locació *donar combat*, la interpretació més evident del pronom és d'adjunt locatiu, sense descartar, però, la de datiu inanimat. Vegem-ne dos exemples més (10).

¹¹ La interpretació de datiu animat implicaria un referent plural, un fet que sembla insòlit. Ens n'ocupem més endavant.

- (10) a. Posar-hi tots los béns; entrar en camp clos ab armes o sens armes; e·n ajustar gent, parents, amichs e benvolents, dar combat o combats *en viles o ciutats o castell* (Martorell, *Tirant*, 380 [original: 1460; còpia: 1490]).
- b. E per ço com nós, ab l'ajuda de Déu, entenem en breu dar lo combat *a aquesta ciutat* (*Epistolari*, carta 188 [1413-1416]).

En (10a) la preposició *en* marca clarament la funció d'adjunt i el significat locatiu del complement *en viles o ciutats o castell*. En (10b) tant la lectura de locatiu com la de datiu són possibles, però la concurrència de la preposició *a* amb el verb *dar* activa més directament el datiu; a aquesta interpretació, hi contribueix també el valor referencial definit del complement directe (*lo combat*), que atenua el grau de fixació de la col·locació, de manera que el verb *dar* es presenta amb la seva estructura argumental prototípica (*dar* + TEMA + META). En sentit invers, però, no ens estarem de destacar que, en (9) anterior, el caràcter indefinit del sintagma *un combat* afavoreix la lectura com a col·locació, amb *hi* representant un locatiu. De fet, la col·locació *stricto sensu* es produeix amb el sintagma complement directe TEMA sense especificadors i, doncs, amb el valor referencial atenuat, com en (10a), amb una construcció clarament locativa, o en (11), amb l'adverbi demostratiu *aquí* marcant el locatiu.

- (11) E lo rey prestament entrà ab tota la gent e féu *la via del palau*. *Aquí donaren gran combat* e, per força d'armes entraren dins (Martorell, *Tirant*, 1133 [original: 1460; còpia: 1490]).

2.2. El datiu animat

L'extensió analògica dels usos de datiu inanimat al datiu animat s'observa majoritàriament en exemples de les combinacions de “lo + hi” que palesen no sols l'ambigüitat discursiva quant a l'animacitat del referent de la forma /i/, sinó també els límits difusos del datiu amb altres funcions sintàctiques, sobretot amb el complement de règim verbal de significat locatiu al·latiu.

- (12) —Domna, hulats que al vostro caveler sa·n vage *a la cort de monsenyor lo rey Artús*. —Senyor —dix ela—, no y hirà tantost, mes tantost que nós nos conaxaram qà y serà master, nós lo y anviaram. (*Questa*, fol. 2rb [1380]).

En (12) el verb *enviar* activa més directament en català antic una lectura locativa al·lativa (*a la cort de monsenyor lo rey Artús*); tanmateix, també es possible la lectura animada, més propera al datiu (*a lo rey Artús*). De fet, la construcció del verb *enviar* amb el pronom de datiu *li* no és infreqüent en català antic (13).

- (13) E, al tornar que nós feyem de l'Espital de Burgos, en què nós posàvem, trobam·nos ab *Don Nuno Gonçalveç de Lara*, qui venia a nós [...] E ell proferí·s a nós de serviy, que·ns havia en cor de fer pus que a tots los hòmens del món, treyt el rey de Castella [...] e que, si nós *li* enviàvem ·i_a· carta sola, que ab ·c· o ab ·cc· cavallers venia a nós (Jaume I, *Fets*, fol. 182v [original: 1270-1276; còpia: 1343]).

Tanmateix, al costat dels nombrosos exemples de /i/ datiu agrupat, el CICA també proporciona alguns casos de possible datiu animat en què el pronom *hi* apareix sense combinar-se amb l'acusatiu de tercera persona.¹²

- (14) a. E segons *los clams qe ela à feits de mi*, et segon lo respost qe jo í faz, no coneg qe obs aja pleit entre mi ne ela, ne qe de re ajam a pleidejar (*Tarragona*, 102 [1215-1225]).
 b. E axí apreneu de sent Matheu, que axí com se volch tornar a Déu, axí vosaltres vos *hi* tornets (Sant Vicent Ferrer, *Sermons* IV, 55 [original: 1410-1415; còpia: 1445-1449]).

En (14a) el pronom *hi* representa l'argument META de la frase verbal "fer lo respost" i es pot referir tant a *los clams qe ela à feits de mi* (i, doncs, fóra inanimat i plural) com a *ela* (i, per tant, animat). Sintàcticament, aquesta frase verbal permet dues grans possibilitats d'anàlisi: la lectura inanimada es pot interpretar més fàcilment com a complement de règim verbal, mentre que la lectura animada es percep també (o més clarament) com a datiu. En (14b) la lectura és animada ("tornets-vos a Déu"), tot i que pot tenir un cert matís conceptual o figurat. Sintàcticament, el verb *tornar-se*, amb el significat de "girar-se; posar la cara en direcció a algú per parlar-li, per escoltar-lo, etc." (vg. *tornar*.2 Alcover-Moll, DCVB, x: 365) activa una interpretació de complement de règim verbal AL·LATIU molt pròxima al datiu per l'animacitat del referent.

En altres casos, la interpretació de *hi* com a datiu no ofereix cap dubte, però l'ambigüitat discursiva respecte a l'animacitat del referent és més o menys palesa (15).

- (15) a. que'l poder vostre és molt mayor que les regions del món no-s pensen; et poden-ho veer per *les conquestes*; qui per *lo senyor rey vostre pare*; se són fetes menys de ajuda de diners et de croada que l'Esgleya no *y* ha donada (Muntaner, *Crònica*, f. 25vb [1352]).
 b. E fan bé que-s preen de lur honor, pus ho merexen, car *a bona dona* no *y* basta preu (Metge, *Somni*, 270 [original: 1398; còpia: 1400-1425]).

En (15a) el pronom *hi* pot reprendre *les conquestes* o *lo senyor rey vostre pare* com a datiu del verb *donar*; de fet, sintàcticament l'entitat més prominent i, doncs, més accessible al pronom és el subjecte *les conquestes*, però semànticament i cognitiva ho és *lo senyor rey vostre pare*, que, a més, ocupa una posició més propera al pronom (cfr. Ariel 1990: 22-105, Ribera 2008: 151-186, 2012: 54-69). En (15b), en canvi, l'antecedent del pronom (*a bona dona*) designa una entitat animada, tot i que es pot argumentar que el referent no és *una bona dona* específica, sinó la idea

¹² Badia (1947: 46, nota 1) ja s'havia fer ressò de "algunos casos concretos que pueden interpretarse como de dativo *i* [...] no agrupados con otro pronombre" i remarca que "dado el carácter general de la lengua medieval, puede que esos casos, a pesar de que lógicamente sean dativos, gramaticalmente no sean más que complementos de lugar". Tanmateix, conclou: "Pero es que esta construcción es muy extendida, e incluso sale del dominio catalán", tot citant Menéndez Pidal (1902: 283): "El adverbio pronominal *y* se usa en funciones de dativo solo: *diye, no ye diesen, pongamos ye recaudo*. En estos y otros casos la significación local es defendible, pero la pronominal me parece más clara".

o concepte de *bona dona*, cosa que en difumina l'animacitat; a més, la construcció *a bona dona no y basta preu* podria ser una parèmia i, doncs, mostraria un ús fixat o fossilitzat del pronom. A propòsit de l'exemple (15b), convé observar, a més, que no es tracta d'un complement indirecte (datiu prototípic), sinó d'un adjunt benefactiu.

Finalment, el datiu complement indirecte representat per *hi* no sols pot constituir l'argument META de l'acció verbal, com hem vist fins ara, sinó que també en pot ser l'EXPERIMENTADOR (16).

- (16) *D'aquels qui passen sens testament d'aquest segle, si gaquiran mulers e fils, la terça part conseqesquen los senyors d'èls e lurs avers [...] que si parens hi falen, als senyors sia donat, lexat, però, lur dret a lurs mulers en tots locs (Usatges, 151[1a meitat s. XIII]).*

Observem que en (16) el pronom *hi* reprèn com a complement indirecte del verb *fallar* o *fallir* (= faltar, mancar) el sintagma *aquels qui passen sens testament d'aquest segle*, que constitueix l'argument EXPERIMENTADOR d'aquest predicat psicològic.

2.3. El pronom *hi* amb significat de datiu plural

Entre les diverses combinacions de “lo + hi” constatem que es fa difícil identificar cap cas en què la forma /i/ representi un datiu plural sense discussió. No obstant això, si acceptem ulls clucs la hipòtesi tradicional cacofònica, fóra previsible trobar-ne usos de datiu plural? La resposta és, si més no, dubtosa: el canvi de *los* / *lur* / *lurs* / *lus* per /i/ comportaria la pèrdua del morfema de plural; amb tot, la hipòtesi eufònica no entra en contradicció amb la possibilitat de pèrdues morfemàtiques addicionals, en aquest cas del morfema de plural. De fet, els autors no són gaire explícits al respecte i, com hem vist, Meyer-Lübke (1974, III: 83-84) i Lausberg (1973, II: 198, 200) postulen que es tracta d'un canvi de pronom.

Malgrat la dificultat de trobar casos en què /i/ mostra un valor de datiu plural, hem identificat dos exemples ambigus que, al costat d'una interpretació de datiu singular, podrien admetre lectures de plural, encara que no necessàriament de datiu. Es tracta dels exemples anteriors (14a) i (8), que, per comoditat, tornem a reproduir en (17).

- (17) a. E segons *los clams qe ela à feits de mi*, et segon lo respost qe jo í faz, no coneg qe obs aja pleit entre mi ne ela, ne qe de re ajam a pleidejar (*Tarragona*, 102 [1215-1225]).
 b. E lo dit en G[uillem] de Velach, procurador damunt dit, dix que él no devie donar penyores ni fermances per raó can *los hòmens de la dita ciutat* són franchs ni les *hi* daria ni n'avia manament de la ciutat (*Pergamins* II, doc 52 [1275-1299]).

Com ja hem explicat adés, en (17a) és factible que el pronom *hi* es refereixi a *los clams qe ela à feits de mi* i, en aquest cas, la interpretació sintàctica menys sorprenent i conservadora fóra de complement de règim de la frase verbal *fer respost* (a), amb límits difusos amb el datiu. En canvi, en (17b) la lectura més lògica

ens portaria a relacionar el pronom amb *los hòmens de la dita ciutat*.¹³ De fet, hem de tenir en compte que, al costat de *lur / lurs / lus* (< İLLORUM), *los* i *lis*, la combinació *los hi* pot constituir un autèntic pronom simple de datiu plural (cfr. Par 1923: 25, 1928: 408-409) (18).

- (18) la qual terra, pus sia corrompuda, pot ésser ocasió de malícia als altres següents, e açò per los mals que Déu *los hi* dóna (Eiximenis, *Terç del Crestià* II, 14 [original: 1384; còpia: 1450]).¹⁴

L'aglutinació o fusió de datiu *los hi* (cfr. Harris 1995: 232, 242-246) es degué generar per dotar de marca de cas el pronom *los*, sincrètic en l'acusatiu i el datiu, i mantenir el morfema de nombre. Aquest és un aspecte, però, de què no ens podem ocupar més extensament en el present treball.

En qualsevol cas, a l'hora d'efectuar l'anàlisi quantitativa de les combinacions de "lo + li" i "lo + hi", cal tenir en compte els casos en què l'acusatiu de tercera persona es combina amb els datius plurals. D'una banda, és recomanable observar els exemples en què l'acusatiu es combina amb els pronoms de datiu plural *los, lur / lurs / lus* i *lis*, pel context cacòfonic lateral. D'altra banda, però, per a efectuar la comparació quantitativa dels dos tipus de combinacions, cal tenir present que *hi* no funciona com a al·lomorfa d'aquests pronoms en català antic, pels motius que acabem d'argüir. Ens ocupem tot seguit de l'anàlisi quantitativa de les dades de les combinacions de "lo + li" i "lo + hi".

2.4. Anàlisi quantitativa de les ocurrences de "lo + li" i "lo + hi" en el CICA

L'anàlisi quantitativa de les dades que ens proporciona el CICA sobre les combinacions de les diverses formes dels pronoms d'acusatiu de tercera persona o neutre + datiu i d'acusatiu de tercera persona o neutre + *hi* ("lo + hi") permet extreure conclusions diacròniques importants sobre l'origen de l'ús de datiu de la forma /i/.

¹³ Aquesta lectura violaria les restriccions de la teoria de l'optimitat (TO) de recuperabilitat dels trets (cfr. Jiménez 2012: 2014) i de realització morfològica (cfr. Kurisu 2001). Tanmateix, aquesta situació no hauria de representar cap problema per acceptar la lectura de datiu plural animat, per tal com, en teoria de l'optimitat, la gramaticalitat o no d'una determinada configuració morfològica depèn de com estiguin ordenades les restriccions en la jerarquia de la gramàtica.

¹⁴ Citat per Calveras (1933: 63).

	lo + li	la + li	los + li	les + li	lo + los	la + los	los + los	les + los	Total
1a m. XI	1	0	0	0	0	0	0	0	1
2a m. XI	1	0	0	0	1	0	0	0	2
1a m. XII	1	1	0	0	0	0	0	0	2
2a m. XII	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1a m. XIII	7	2	0	1	0	0	2	0	12
2a m. XIII	39	42	24	35	2	4	2	1	149
1a m. XIV	59	56	13	13	8	8	10	6	173
2a m. XIV	64	59	17	17	10	11	2	2	182
1a m. XV	40	80	10	3	5	8	1	2	149
2a m. XV	33	8	8	6	6	4	0	0	65
1a m. XVI	1	1	0	0	0	3	0	0	5
2a m. XVI	0	0	0	0	0	5	0	1	6

TAULA 1. Freqüències absolutes de les combinacions flexives de “lo + li” en el CICA

En la taula 1 oferim les dades absolutes de la combinació “lo + li”, amb les diverses possibilitats de la flexió, incloent-hi els casos de pronom de datiu plural. El primer resultat destacable de la taula 1 són les poques ocurrencies que s’obtenen per al període dels segles XI i XII, i, fins i tot, per a la primera meitat de XIII. Tanmateix, les dades confirmen la presència de les combinacions de “lo + li” des dels primers textos, com en (19).

- (19) a. Ego Guilielmus [...] non dezebré Raimun filius qui fuit de Em femina [...] de suos fevos vel alodes vel baglies [...] et ego Guilielmus [...] non ó tolré no no le·n tolrei *ad Raimun prescriptum*; [...] et de jamdictum comunimentum comonir no·m vedaré et *jamdictum adjutorium*; sine engan *lo_j li_i* faré, exceptus corpus de Guilielmo comite de Bisildum (Medieval 15_3_4, 77 [1048-1050]).
- b. In primis manà domina Guillemma en la sua malautia que retés hom *ad P. de Canet*: lo caval e les armes que él í perdé [...] E·n assò dix Nicholau, capelà de Castro Veteri, ab domina Guillelma quinia cantitat metria hom al caval e a les armes, et ela respòs: “*lo caval_j* bo era, però que·n *lo_j li_i* aurien retut si no·n era pagat; metéss·o él en ver”. (Deutes, 106 [1200-1224]).

En segon lloc, és ben remarcable la presència de les combinacions flexives de “lo + li” durant tot el període del 1250 al 1450, sobretot amb el pronom de datiu singular (20a), però també amb el de plural, tot i que menys abundants (20b).

- (20) a. Et per ço donà Ffelip, rey de Ffrança, *sa germana per muller, madona Blancha_i*, a *l'imffant En Fferrando_j*; que d'altrament no *la_i li_j* aguera donada, si sabés que·ls fills qui n'exirien no fossen reys de Castella. (Muntaner, *Crònica*, fol. 89va [1352]).
- b. E tots quants foren atorgaren que deÿa veritat e bona raó; e pregaren·nos carament e molt fort que nós no y volguéssim anar e que y enviàssem a *ells_i*. E nós entenem que deÿen bé e que daven *lo pus san conseyl_j*; e atorgam·*lo_j·los_i*; per prechs que·ns en faÿen. (Jaume I, *Fets*: fol. 147r [original, 1270-1276; còpia: 1343]).

Només a partir de la segona meitat del segle XV es produeix una davallada important de la freqüència de les combinacions de “lo + li” (21), que es redueixen dramàticament al segle XVI; de fet, 9 de les 11 ocurrences d’aquest segle són amb el pronom de datiu plural (22), que sembla que resisteix precisament per la necessitat de mantenir el morfema de nombre.

- (21) E tantost aquell prom restituí a *Curial*: totes *les sues coses*; e sens manament *les; li*: haguera donades (*Curial*, 346 [original: 1425-1448; còpia: 1442-1458]).
- (22) a. Aquest bisbe gloriós, sabent molt de la algaravia, treslladà molta part de *la Sagrada Scriptura*: en aràvich, y predicant-la *als moros*; y mostrant-la *li; ls*; que la legissen, féu molt profit en ells y convertí molts de aquells (*Beuter, Història*, 164 [1538]).
- b. om a 7 de febrer 1587 mon jermà Miquel Çaconomina y Jaume Lladó, mon cunyat, anaren [a] Amer, a consertar-ce ab *lo monestir*: aserca del dret [que] pretenia los: tocava, en la torra de Palau, après de éser morta la monya Malla de Sant Deniel. Y consertaren-ce en *80 ll.* y axí *las; lus*: donaren com apor de tot (*Saconomina, Memòries*, 206 [1572-1602]).

En (21) s’observa un exemple de la combinació *les li* procedent del *Curial e Güelfa*, del segon o del tercer quart del segle XV, moment que, d’acord amb les dades, marca la davallada de les freqüències de les combinacions flexives de “lo + li”. En (22) es mostren dos dels darrers testimonis d’aquestes combinacions que ens proporciona el corpus: en (22a) s’ofereix un exemple de la *Primera part de la història de València* (1538), de Beuter, occidental valencià; en (22b), una mostra procedent de les *Memòries de Jeroni Saconomina*, un text oriental del darrer quart del segle XVI.

Quant als resultats de les combinacions dels pronoms d’acusatiu de tercera persona o neutre amb la forma /i/ (“lo + hi”), mostrem les dades a la taula 2.¹⁵

¹⁵ Recordem que les dades inclouen totes les combinacions en què hi ha present la forma /i/, tant si funciona com a datiu com si té altres funcions sintàctiques. La manca de lematització del CICA no permet discriminar els casos de datiu, si no s’analitza cada una de les 1539 ocurrences, una feina ingent que posposarem per a una recerca futura.

	lo + hi	la + hi	los + hi	les + hi	Total
1a m. XI	0	0	0	0	0
2a m. XI	3	0	0	0	3
1a m. XII	0	0	0	0	0
2a m. XII	1	0	0	0	1
1a m. XIII	0	0	1	0	1
2a m. XIII	96	51	19	1	167
1a m. XIV	24	7	28	1	60
2a m. XIV	123	21	35	9	188
1a m. XV	120	32	24	16	192
2a m. XV	298	114	81	24	517
1a m. XVI	141	84	21	14	260
2a m. XVI	46	70	19	15	150

TAULA 2. Freqüències absolutes de les combinacions flexives de “lo + hi” en el CICA

La taula 2 permet observar, en primer lloc, que les dades corresponents al període entre 1001 i 1250 són també molt escasses: només 5 ocurrencies de “lo + hi” (23).

- (23) a. Et in ipsa onor a *Guillelm Arnal*; no li doné negú domenge ni establiment de cavaler ni de pedó per gitar ni per metre quan *l'í*; comanné *Mir Arnall*; (*Guitard*, 58 [1080-1095]).
- b. Et rancur-me·n del castel de *Caboded*; hon jo pris podstad per mal che *Mir Arnall* m'avia fait et dict a mi et a ma muler; e rredí·l a *Guilelm Arnall*; aissi *l'í*; avia comanad (*Guitard*, 59 [1080-1095]).
- c. Et rancur-me de *Mir Arnall* de la casa de *Boxtera* che s' à presa e m' à tolt, et non debet abere nisi solum decimum. Rancur-me de ·*I· bou*; de *Oliba d' Ares*; e no *l'í*; vol redre (*Guitard*, 58 [1080-1095]).

En (23) s'ofereixen tres exemples de “lo + hi” procedents dels *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet* (darrer quart del segle XI). En tots tres la forma /i/ representa un complement de datiu. Tant en (23a) com en (23b), on hem reproduït l'exemple anterior (5) per comoditat, s'observa un datiu animat. En canvi, en (23c) el datiu és inanimat i designa un referent de significat locatiu. La interpretació de datiu es justifica per l'estructura argumental del verb *redre*, que regeix prototípicament un acusatiu TEMA i un datiu META, que representa la persona a qui es ret allò que designa l'acusatiu, com, de fet, es comprova en l'ús del mateix verb que es fa en (23b): “e rredí·l a *Guilelm Arnall*”.

De les altres dues ocurrencies de “lo + hi” en textos anteriors al 1250, en una /i/ també funciona com a datiu (24a), mentre que en l'altra no ho és (24b).

- (24) a. Et *P. de Lobeira*; mès-la in sua domo [...] E domentre que pogra esser conogut per veritat no la volc far jutgar, ja fos *ezò*; que li prohome *lo*; *í* dizien ben (*Lobeira*, 91 [1175-1199]).
- b. Los castlans e·ls castels que tendran per lurs senyors no deuen *sots sí*; metre altres castlans sens volentat de lur senyor; e si ho fan e els senyors ho saben e no hi contradien, *aquels castlans meses*; éls sabens e no contradiens, hi deuen estar; si ho

saben e contradexen, giten-los-ne aquels que *los; í* auran meses (*Usatges*, 75 [1ª meitat s. XIII]).

Observem que en (24a) la forma */i/* reprèn com a datiu *Petrus de Lobeira*, però el pronom *lo* no és un acusatiu masculí, sinó neutre, equivalent a *ho*. Ens n'ocupem d'aquesta qüestió més endavant. En (24b) */i/* representa el complement de règim verbal de *metre*; tot i que no es tracta d'un datiu, és interessant remarcar que el referent és animat (*sots sí*) i, doncs, permet reforçar la idea ja avançada per Badia (1947) que la referència a persones, com en el cas del datiu animat, no és estranya al pronom adverbial *hi*.

Malgrat la migradesa quantitativa dels exemples de */i/* datiu anteriors a 1250, que acabem de mostrar, la rellevància que tenen és ben alta, ja que permeten comprovar que l'ús de */i/* com a datiu és produeix des dels textos preliteraris i, doncs, conviu amb l'ús de *li* des dels inicis. De fet, aquest resultat comporta un obstacle per acceptar sense matisos la hipòtesi eufònica tradicional sobre l'origen de */i/* datiu com a al·lomorfe de *li*. Vegem en aquest sentit comparativament les freqüències absolutes i relatives de les combinacions de "lo + li sing." i "lo + hi".¹⁶

L'observació de les dades de la taula 3 permet establir tres períodes en l'evolució diacrònica de "lo + li sing." i de "lo + hi" i, per consegüent, en el desenvolupament de la forma */i/* de datiu:

	"lo + li"		"lo + hi"		Total	
	N	%	N	%	N	%
1a m. XI	1	100	0	0	1	100
2a m. XI	0	0	3	100	3	100
1a m. XII	2	100	0	0	2	100
2a m. XII	0	0	1	100	1	100
1a m. XIII	10	90,91	1	9,09	11	100
2a m. XIII	140	45,6	167	54,4	307	100
1a m. XIV	141	70,15	60	29,85	201	100
2a m. XIV	157	45,51	188	54,49	345	100
1a m. XV	133	40,92	192	59,08	325	100
2a m. XV	55	9,62	517	90,38	572	100
1a m. XVI	2	0,76	260	99,24	262	100
2a m. XVI	0	0	150	100	150	100
Total	641		1539		2180	

TAULA 3. Dades globals de les combinacions de "lo + li sing." vs. "lo + hi" en el CICA (períodes de 50 anys)

¹⁶ No tenim en compte les combinacions en què apareixen pronoms de datiu plural pels motius explicats en l'apartat 2.3.

a) *Període inicial d'incertesa respecte a l'ús de “lo + li” i “lo +hi” (1001-1250):*¹⁷ s'observa la combinació “lo + li” des de la primera meitat del segle XI. Tanmateix, en un text tan emblemàtic com els *Greuges de Guitard Isarn* (1080-1095), predomina “lo + hi” amb el datiu singular, com hem vist en (23), que hi conviu amb “lo + li” en el datiu plural (25).

(25) Et rancur-me·n del castel de Cabodedi hon jo pris podstad per mal che Mir Arnall m'avia fait et dict a mi et a ma muler; e rredí·l a *Guilelm Arnall*; aissi com jo l'í; avia comanad [...] Et fuit rancurós de [*Guilelm Arnall e ssón-o del fil*]_k, quar d'altra gisa a·n Mir Arnall si n no com jo *lo·ls_k* doné (*Guitard*, 59 [1080-1095]).

Durant el XII i la primera meitat del XIII hi ha un predomini gairebé absolut de “lo + li” (12 de 14 casos): s'observa una ocurrencia de “lo + hi” amb /i/ datiu” a la segona meitat del XII (24a), però l'única de la primera meitat del XIII (la dels *Usatges* exemplificada en (24b) no és de datiu.

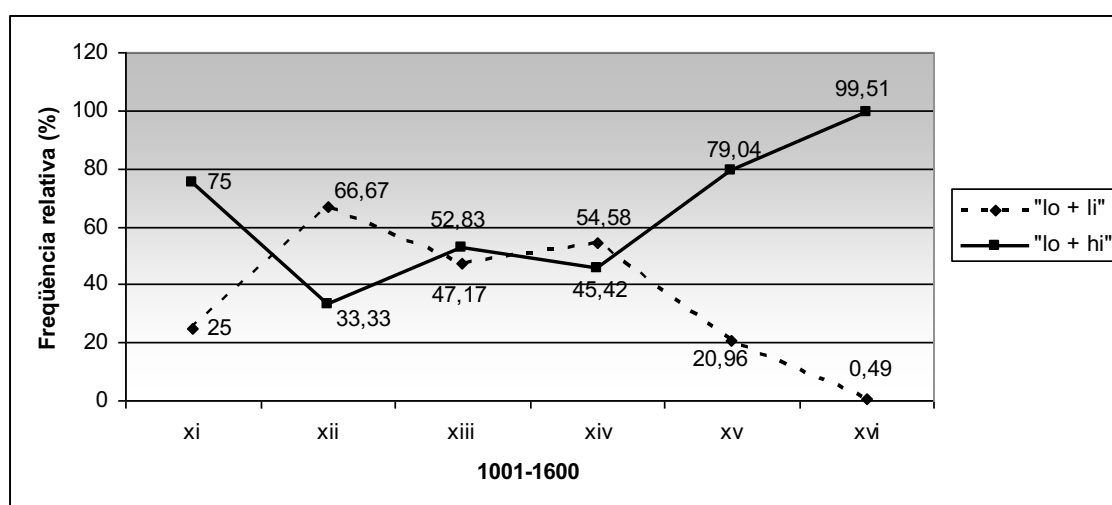
b) *Període de vacil·lació (1250-1400):* hi ha una variació significativa acusada en les freqüències relatives al segle XIII ($\pm 45,31$ punts percentuals), de manera que les freqüències de les dues combinacions gairebé s'acosten: “lo + li” davalla del 90,91% a la primera meitat de s. XIII fins al 45,6% a la segona meitat del s. XIII; inversament, “lo + hi” creix del 9,09% a la primera meitat del XIII fins al 54,4% a la segona meitat del segle. Durant la primera meitat del XIV, la tendència es torna a invertir (variació: $\pm 24,55$ punts percentuals): hi ha un creixement de “lo + li” fins al 70,15% i un decreixement de “lo + hi” fins al 29,85%. Finalment, durant la segona meitat del segle XIV, s'inverteix de nou la tendència ($\pm 24,64$ punts percentuals de variació), amb un decreixement de “lo + li” fins al 45,51% i un creixement de “lo + hi” fins al 54,49%, que s'imposa des d'aleshores.

c) *Període de consolidació de “lo + hi” i de decadència de “lo + li” (1401-1600):* a partir de les freqüències que s'assoleixen a la segona meitat del segle XIV, es produeix un creixement constant de “lo + hi” (del 59,08% a la primera meitat del XV fins al 100% a la segona meitat del XVI; 40,92 punts percentuals) i un decreixement correlatiu de “lo + li” (del 40,92% a la primera meitat del XV fins al 0% a la segona meitat del XVI).

¹⁷ La incertesa de què parlem és òbviament derivada de les poques dades de què es disposa, no pas una incertesa interna del sistema; per tant, cal ser molt cauts a l'hora d'extreure conclusions.

	"lo + li"		"lo + hi"		Total	
	N	%	N	%	N	%
XI	1	25	3	75	4	100
XII	2	66,67	1	33,33	3	100
XIII	150	47,17	168	52,83	318	100
XIV	298	54,58	248	45,42	546	100
XV	188	20,96	709	79,04	897	100
XVI	2	0,49	410	99,51	412	100
Total	641		1539		2180	

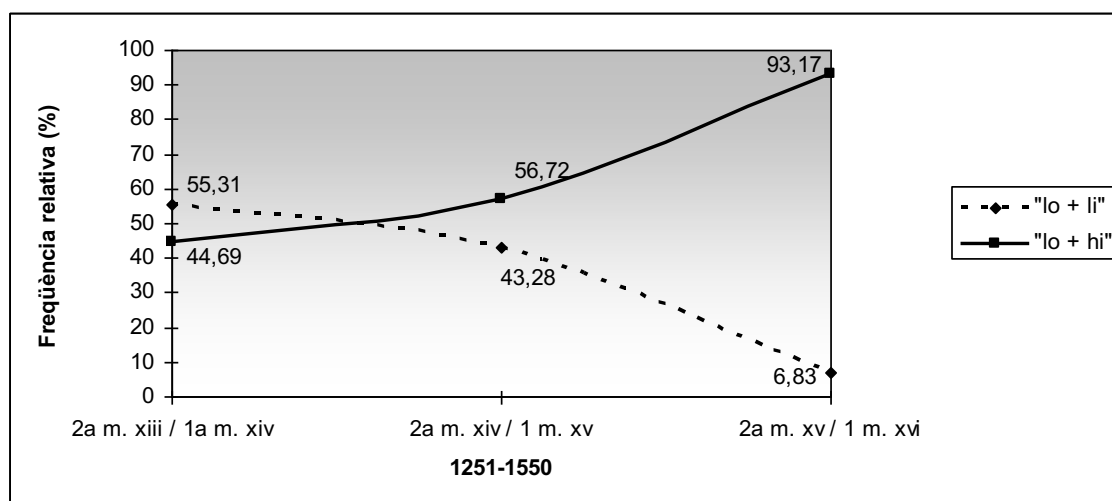
TAULA 4. Dades globals de les combinacions de "lo + li sing." vs. "lo + hi" en el CICA (períodes de 100 anys)

GRÀFIC 1. Freqüències relatives de "lo + li sing." vs. "lo + hi" en el CICA (períodes de 100 anys)

La taula 4 i el gràfic 1 permet comparar les freqüències relatives per segles i dibuixa un paisatge evolutiu semblant en l'evolució diacrònica de "lo + li sing." i "lo + hi" en català antic, i, doncs, en el desenvolupament de /i/ datiu. Així, aquestes dades mostren ben clarament el tríptic que acabem de descriure: a) un període inicial d'incertesa, amb una presència des dels inicis tant de *li* com de /i/ datiu quan és precedit de l'acusatiu de tercera persona; b) un període de vacil·lació entre les dues possibilitats de combinació de l'acusatiu i el datiu, i c) un període de consolidació de "lo + hi" i de consegüent reducció dràstica de "lo + li". Observem que aquest procés és delimitat per dos punts d'inflexió importants: la segona meitat del segle XIII, que marca el creixement exponencial de la producció escrita en català, amb les *Vides*, les *Cròniques* i l'obra de Ramon Llull, i les últimes dècades del segle XIV i principis del XV, amb la producció de Bernat Metge, Eiximenis i l'inici del Segle d'Or. De fet, el test χ^2 aplicat al període del segle XIII al segle XVI, permet comprovar la hipòtesi d'associació significativa entre la variable independent, el temps cronològic, i la variable dependent, les

combinacions de “lo + li” i “lo + hi” ($\chi^2 = 418,4335 > 33,379$; $gl = 3$, $p < 0,0000005$), amb una magnitud de l’efecte mitjana-alta (V de Cramer = $0,438817$; $gl = 1$).¹⁸

GRÀFIC 2. Freqüències relatives de “lo + li sing.” vs. “lo + hi” en el CICA (períodes agregats 1251-1550)

Vegem ara la situació fent l’agregació de les dades de la segona meitat del XIII amb la primera meitat del XIV, de la segona meitat del XIV amb la primera meitat del XV i de la segona meitat del XV amb la primera meitat del XVI (gràfic 3). El gràfic 2 permet obtenir dues corbes monotòniques perfectes que marquen clarament el moment cronològic en què es produeix el canvi de tendència entre les combinacions de “lo + li sing.” i “lo + hi”: la segona meitat del XIV i la primera meitat del XV. Els resultats de l’anàlisi estadística confirmen aquesta conclusió. L’aplicació del test χ^2 als tres períodes resulta significatiu ($\chi^2 = 413,7663 > 28,229$; $gl = 2$, $p < 0,0000005$) amb una magnitud de l’efecte també mitjana-alta (V de Cramer = $0,453482$; $gl = 1$). A més, és ben representatiu que els mateixos tests no tinguin un efecte rellevant entre els dos primers períodes agregats ($\chi^2 = 16,74518 > 16,458$; $gl = 1$, $p < 0,00005$; V de Cramer = $0,119226$, $gl = 1$): aquest resultat demostra que la consolidació de la inversió de les tendències no es produeix abans del 1351.

En definitiva, l’anàlisi qualitativa i quantitativa de les dades que ens proporciona el CICA de les combinacions de “lo + li” i de “lo + hi” permet

¹⁸ No es pot aplicar el test χ^2 quadrat al conjunt del període, perquè per als segles XI i XII tenim valors inferiors a 5 en més d’un 20% de les cel·les. La p (probabilitat) del test χ^2 indica en quina mesura els resultats estadístics són deguts a l’atzar o, en canvi, a l’associació entre la variable independent (el temps) i la variable dependent (les dues possibilitats de combinació pronominal). En el nostre cas, el test indica que la probabilitat que les diferències estadístiques siguin degudes a l’atzar és menor que 10^{-5} , cosa que representa una associació significativa entre les variables. Quant al test de Cramer, que mesura la magnitud de l’efecte, és a dir, la independència de l’associació de les variables respecte a la grandària de la mostra, Cohen (1988: 224-227) considera que, amb 1 grau de llibertat, 0,3 marca un efecte mitjà i 0,5 un de gran.

comprovar que la hipòtesi eufònica de la derivació de /i/ datiu com a al·lomorf de *li* quan es combina amb l'acusatiu de tercera persona és insuficient. La concurrència temporal de *li* i /i/ datius en els textos del segle XI ens fa pensar que, en tot cas, la cacofonia lateral degué produir el canvi primerenc de manera molt ràpida, i que la existència en el mateix sistema pronominal del pronom adverbial *hi*, que ja s'usava per a reprendre persones i que ja es relacionava amb el datiu inanimat, amb significat locatiu, va afavorir la reanàlisi de l'adverbial com a pronom de datiu referit a persones. En altres paraules, un factor fonosintàctic –la cacofonia de les combinacions de “lo + li”–, un altre de morfosintàctic –l'existència del pronom *hi*, amb la vocal /i/ coincident amb la marca de cas de *li* i adient per representar un sintagma preposicional introduït per *a*– i un altre de semàntic –el significat de complement de destinació o META i la possibilitat del pronom *hi* de referir-se a persones– és van conjuminar per generar un al·lomorf morfològic del datiu singular *li*, la forma /i/, que es va generalitzar en les combinacions amb l'acusatiu de tercera persona o neutre.

3. L'AL·LÓMORFIA DEL PRONOM NEUTRE *HO*

Diversos autors s'han ocupat de destacar el caràcter idiosincràticament català del pronom neutre *ho* (< HÖC) en el conjunt de les llengües romàniques. Així, Wheeler (2007: 179) afirma “que no té un corresponent exacte en les llengües veïnes més conegudes”, que “no fan diferència entre el pronom masculí i el pronom neutre”.

Específicament, el pronom neutre és present de manera diversa i variable en la resta de llengües romàniques. En portuguès i en espanyol mostra sincretisme formal amb l'acusatiu masculí *o/lo*. En espanyol, tradicionalment es considera que el neutre *lo* deriva de ILLUD (cfr. García de Diego 1981: 221, Matute Martínez 2004: 5), de manera paral·lela a la forma tònica neutra *ello*. En aquest sentit, el fet que el leisme no sol afectar l'acusatiu neutre i que quan l'asturià vacil·la entre *-o* i *-u* a les formes del neutre correspon *-o* apunta cap a un origen diferenciat del masculí (cfr. Fernández-Ordóñez 1994: 1; Matute Martínez 2004: 513).

En francès, segons Buridant (2000: 408), les formes del pronom neutre són *le, lo, lou, lu*; en canvi, Jensen (1990: 144) només esmenta la forma *le*, amb funció d'acusatiu i d'atribut, però, com en el cas de l'occità, considera que “the use of a neuter predicative *le* is rare in the medieval period”. Pel que fa a l'italià, Salvi (2010: 202) afirma que en italià antic “la ripresa anafórica di un predicato costituito da *essere* + compl. predicativo avviene con l'uso del solo verbo *essere*”.

De fet, només en occità, com en català, el pronom neutre *o* deriva de HÖC (cfr. Jensen, 1990: 144-145) i es distingeix del masculí singular de tercera persona *lou* (asil·làbic *u*) / *le* (cfr. Brusewitz 1905: 43-48, Ronjat 1913: 106-107, 128, Bourciez 1967: 355-356, Fernández González 1985: 290-291), però, com destaca Wheeler (2007: 179), “no en tots els seus dialectes”.

En català, el pronom neutre *ho*, amb la diversitat de grafies previsible per les vacil·lacions ortogràfiques de la llengua antiga (<ho>, <hu>, <o> i <u>, bàsicament) és present des dels textos primitius (26).

- (26) a. Et *hec omnia* convenio tibi ched–t’ó faça et t’ó atena *tot* sine tuo engan (Medieval 15_9, 79 [c. 1088]).
 b. Et fuit *rancurós* de Guilelm Arnall e ssón–ó del fil (*Guitard*, 59 [1080-1095]).

Sintàcticament, com en llatí, pot marcar cas acusatiu, com en (26a), en què funciona com a complement directe dels verbs *fer* i *atendre*, o nominatiu (26b), com a atribut del verb *ésser*.

Des del punt de vista morfofonològic, el pronom neutre del català antic manifesta al·lomorfa, d’una banda, entre la variant sil·làbica /o/ i la variant asil·làbica /w/; d’altra banda, s’observa un al·lomorfe *lo*, sincrètic amb el masculí singular (cfr. Par 1923: 25).¹⁹

3.1. L’al·lomorfe *lo* del pronom neutre

El pronom neutre presenta una variant *lo* ja en el text preliterari *Abusos comesos a Lleida per Petrus de Lobeira* (27).

- (27) a. Pois can lo rei mudà bailes in Lèrida t gitavit Jafia, totavia desmantenc los bailes e fo àvols a éls en totes causes e contrarios, perquè lo senor rei perdet gran partida de sos d[r]eiz. E pot esser mostrat per quels bailes et per los homes de la vila qui lo viren (Lobeira, 90 [1175-1199]).
 b. E domentre que pogra esser conogut per veritat no la volc far jutgar, ja fos ezò que li prohome *lo* í dizien ben (Lobeira, 91 [1175-1199]).

En (27a) podem observar que l’antecedent del pronom *lo* és tota l’oració precedent i, doncs, ha d’interpretar-se com a neutre. En (27b) el pronom *lo* està en correlació amb el demostratiu *ezò* (açò), que reprèn *no la volc far jutgar*.

Alcover-Moll (*DCVB*, VI: 853) ja s’havia fet ressò d’aquest al·lomorfe i en proporciona un exemple tardà del període del català antic, concretament del *Curial e Güelfa*, en què el neutre *lo* apareix combinat amb el datiu plural (28).²⁰

- (28) E lo senyor de Vergues demanèn gràcia al rey *que son companyó e ell poguessen dur scuts negres e fossen en la sua companyia lo dia del gran torneig*. Lo rey *lo·ls* atorgà e axí anaren dormir (*Curial*, 197 [original 1425-1448; còpia 1442-1458]).

Tradicionalment, s’ha explicat aquest al·lomorfe com el resultat d’una generalització analògica de les combinacions *lo hi* [loj] o *l’hi* [li] d’acusatiu masculí singular i datiu singular /i/, per evitar la impossibilitat de combinar dues formes

¹⁹ No ens ocupem en aquest treball de l’al·lomorfa /o/ sil·làbic vs. /w/ asil·làbic.

²⁰ Alcover-Moll (*DCVB*, VI: 853) afirma que, com a pronom neutre, *lo* “es troba usat poques vegades”.

pronominals vocàliques (**ho hi* / **hi ho*). Tanmateix, aquesta explicació no s'adiu cronològicament amb les dades que proporciona el *CICA*:

- a) La primera ocurrència clara que s'hi localitza de la forma *lo* del pronom neutre (27a) és, com hem vist, de la segona meitat del XII i es produeix sense combinar-se amb la forma */i/*.
- b) La forma *lo* del pronom neutre es combina amb *li* també almenys des de finals del XII, com s'observa en (29).

- (29) a. e Sent Espirit era en él et él avia respost recebud de Sent Espirit, *que no morria entrò agués vist Jhesu Christ e tengut en sos brasses*, et aquest om era prevere et era profeta, que de long tems ó avia profetizat, *que Nostre Senior venria en son poder al temple per offerson*. E Nostra Dona sancta Maria *lo* li offrís per aital dia com vui és (*Homilies de Tortosa*, 95 [ff. s. XII-pp. XIII]).²¹
- b. Encara dix e confessà que si él e els mercaders agessen lexe fer al comanador sa volentat, *éls ageren restaurada la barcha e ls avers* e per ço car *lo* li vedaren ans que él pogés ésser socorregut a la barcha, lo leyn ach més hòmens en la barcha que la esfondraren (*Pergamins II*, doc 86 [1275-1299]).

L'al·lomorf *lo* del pronom neutre és relativament freqüent a partir de la segona meitat del segle XIII i en tots les dialectes quan es combina amb el de datiu singular */i/*.

- (30) a. E de mantenent Sen Gregori *lo* y ajustà *aquelò* que se'n segex (*Vides II*, 295 [1275-1299]).
- b. aytal institutió o legat no val, ans los pos pruxmes del deffunt *lo* y poden *tot* tolre axí com a persona no digna (*Costums*, 318 [1272]).

Observem que en (30) la interpretació de *lo* és clarament de pronom neutre, atès que està en correlació amb el demostratiu neutre *aquelò* (30a) i l'indefinit *tot* (30b). La situació és semblant durant el segle XIV, com mostren els exemples següents (31) del *Manual de consells de la ciutat de València* (31a) i de la *Questa del sant Grasal* (31b), valencià i balear, respectivament.

- (31) a. dix a la dita dona que dixés al dit en Ramon, marit seu, com fos vengut *que fes tornar les conques al dit en Guillem de Celma*, que li respòs la dita dona que *lo* y diria (*Manual I*, 201 [1325-1327]).
- b. dix-li l'abat que li comta tot so que li as esdevangut daspuyxs que él as antrat en la Questa del Sant Grasal. Hí él *lo* y comtà tot mot a mot, so que li era evangut e so qu'él avie vist an son sopni en an vallant (*Questa*, f. 90rb [1380]).

En el segle xv trobem ocurrències més freqüents de *lo* com a pronom neutre, per exemple en el *Curial e Güelfa* (32).

²¹ No ens estarem de remarcar, però, que la forma *lo* d'aquest exemple es podria referir també a *Nostre Senior* i, doncs, es tractaria d'un acusatiu masculí, tot i que no sembla la interpretació més coherent.

- (32) a. emperò, puys tant *ho* volets, yo·l vos diré, per tal condició *que vós no·l nomenets a persona del món*. Lo rey *lo* y promés. Per què ella li dix (*Curial*, 203 [original: 1425-1448; còpia: 1442-1458]).
- b. E lo senyor de Vergues demanà en gràcia al rey *que son companyó e ell poguessen dur scuts negres e fossen en la sua companyia lo dia del gran torneig*. Lo rey *lo·ls* atorgà, e axí anaren dormir (*Curial*, 197 [original: 1425-1448; còpia: 1442-1458]).

En (32a) la forma *lo* apareix combinada amb l'al·lomorfe de datiu singular /i/, com en els exemples precedents, i s'hi observa la concurrència amb la forma *ho* general del pronom neutre. En canvi, en (32b), que repeteix l'exemple anterior (28), *lo* es combina amb el datiu plural *los*, un context que sembla contradir l'origen de l'al·lomorfe *lo* com a analògic de /lo_{AC-M-SGIDAT}/. En altres paraules, no s'entén que l'al·lomorfe *lo* neutre pugui ser analògic de /lo_{AC-M-SGIDAT}/ si és diacrònicament anterior a la generalització de l'al·lomorfe de datiu /i/ en aquesta combinació a la segona meitat del XIII i, a més, es presenta combinat amb el datiu plural fins i tot al segle XV.

De fet, en aquest darrer sentit, no hem de perdre de vista que les combinacions transparents *li + ho / los / lur / lurs / lus + ho* es poden identificar ja a la primera meitat del XIII, com en l'exemple següent dels *Usatges*

- (33) La postat del seu castel e fermament de dret en nula guisa no la contradesca hom a son senyor axí com dar·li deu postat e fer dret, e aytant com *li ho* contradirà sirà son bare (*Usatges*, 83 [1a meitat s. XIII]).

Finalment, convé destacar que la referència masculina o neutra del pronom *lo* pot ser discursivament ambigua, com en (35), que repeteix l'exemple (20b).

- (34) E tots quants foren atorgaren que deya veritat e bona raó; e pregaren·nos caramente e molt fort *que nós no y volguéssem anar e que y enviássem a ells*. E nós entenem que deyen bé e que daven *lo pus san conseyl*; e atorgam·lo·los per prechs que·ns en faïen. (Jaume I, *Fets*, f. 147r [original: 1270-1276; còpia: 1343]).

En (34) s'observa que el pronom *lo* pot reprendre l'antecedent masculí *lo pus san conseyl* o la clàusula *que nós no y volguéssem anar e que y enviássem a ells*. De fet, entre aquests tres elements s'estableix una cadena de correferència.

En definitiva, l'al·lomorfe *lo* apareix en català antic des dels inicis, en alguns exemples sense combinar-se amb el datiu. Tot i que la seva presència més freqüent es produeix en combinació amb el datiu /i/ a partir de la segona meitat del segle XIII, no sembla induït per extensió analògica de la combinació d'aquest al·lomorfe amb l'acusatiu masculí, ja que és anterior a la generalització de /i/ datiu en les combinacions de "lo + hi". D'altra banda, el pronom *lo* neutre és present fins i tot en el segle XV, quan ja havien emergit amb força les combinacions transparents *li / los / lur / lurs / lus + ho*.

Tot seguit oferim l'anàlisi quantitativa de les dades que proporciona el CICA sobre les combinacions en què hi pot haver implicat un *lo* neutre.

3.2. Anàlisi quantitativa de les combinacions /lo.li/, /loj/ /li/ i “li + ho”

Abans de proporcionar les dades per a l'anàlisi, convé reiterar la dificultat que representa la manca de lematització del *CICA*. En aquest sentit, pel que fa al pronom neutre, hem de tenir en compte els aspectes següents:

- Les dades quantitatives de la combinació /lo.li/ inclouen no sols els casos en que *lo* és neutre, sinó també aquells en què la forma *lo* representa el pronom masculí singular.
- Els casos de /loj/ o /li/ inclouen també les ocurrences en què *lo* és acusatiu masculí i /i/ no representa un datiu.
- Òbviament, en les diverses combinacions flexives de “li + ho” totes dues formes pronominals representen l'objecte d'estudi *stricto sensu*, és a dir, el datiu i el pronom neutre.

Així doncs, les dades que oferim a la taula 5 només ens proporcionen una mesura aproximada de les tendències que segueixen les combinacions en què intervé el pronom *lo* neutre.

	/lo.li/		/loj/ /li/		“li + ho”		Total	
	N	%	N		N	%	N	%
1a m. XI	1	100	0	0	0	0	1	100
2a m. XI	1	25	3	75	0	0	4	100
1a m. XII	1	100	0	0	0	0	1	100
2a m. XII	0	0	1	100	0	0	1	100
1a m. XIII	7	70	0	0	3	30	10	100
2a m. XIII	39	26,35	96	64,87	13	8,78	148	100
1a m. XIV	59	35,54	24	14,46	83	50	166	100
2a m. XIV	64	20,06	123	38,56	132	41,38	319	100
1a m. XV	40	19,32	120	57,97	47	22,71	207	100
2a m. XV	33	9,3	298	83,94	24	6,76	355	100
1a m. XVI	1	0,63	141	88,68	17	10,69	159	100
2a m. XVI	0	0	46	70,77	19	29,23	65	100
Total	246		852		338		1436	

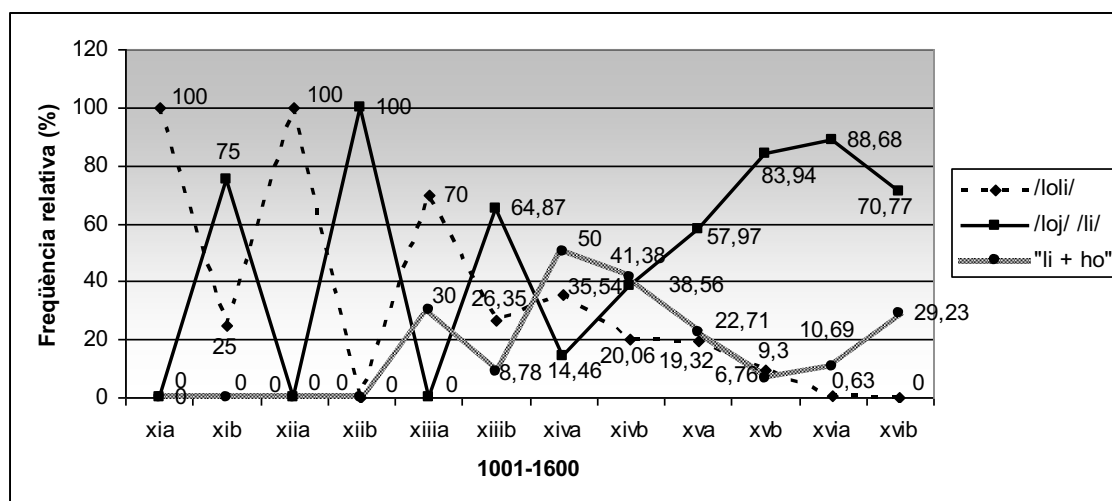
TAULA 5. Dades globals de les combinacions /lo.li/ vs. /loj/ /li/ vs. “li + ho” en el *CICA* (períodes de 50 anys)

En primer lloc, la taula 5 permet observar de nou que les dades del període que abasta del 1001 al 1250 són molt limitades; tanmateix, són suficients per afirmar que la combinació /lo.li/ és anterior a /loj/ i /li/, i aquestes són anteriors a les combinacions de “li + ho”. De les 10 ocurrences de /lo.li/ anteriors a 1250, 4 presenten un al·lomorfe neutre *lo*, tot i que en algun cas és dubtós o discutible; es tracta de l'exemple anterior (29) de les *Homilies de Tortosa*, una altra ocurrencia que identifiquem en *Guitard* (35a) i dos casos més dels *Usatges* (35b).

- (35) a. Et fuit rancurós de Guilelm Arnal e ssón-ó del fil quar [*sí pres mils*]; *Mir Arnall*, che jo no·li *li*; doné, e·li sí fed a ssí solidar e·li comannà a ssa muler et ad suo filio a chuit no·li doné hanc (*Guitard*, 59 [1080-1095]).
- b. Pagès, però, si trobe [*aur hó argent*, que lo poble ó apela béns, o *caval*, hó *mul*, hó *sarraý*, hó *açtor*], sempre ho faça assaber a son *senyor*, e demostre·l·li e reta·l·li e prenga d'él aytal loguer qual lo *senyor* dar·li volrà (*Usatges*, 131 [1a meitat s. XIII]).

En (35a) la interpretació més lògica de la cadena de pronoms d'acusatiu és posar-los en relació amb la clàusula *sí pres mils* i, doncs, com a pronom neutre, de manera que no sols tindriem un cas de *lo* combinat amb *li*, sinó que, a més, hi hauria tres ocurrencies de *lo* neutre simple, si això fos així, caldria avançar l'aparició de l'al·lomorfe *lo* del pronom neutre a la segona meitat del segle XI.²² En (35b) es pot fer una lectura del pronom d'acusatiu de *demostre·l·li e reta·l·li* com a neutre genèric referit a la concatenació d'antecedents previs (*aur hó argent [...] o caval, hó mul, hó sarraý, hó açtor*), tot i que també és possible interpretar la referència singular per separat a cada un dels sintagmes masculins que integren l'antecedent discursiu.

El gràfic 3 permet observar clarament que les úniques combinacions anteriors a 1201 són /lo.li/ i /loj/ /li/.

GRÀFIC 3. Freqüències relatives de /lo.li/ vs. /loj/ /li/ vs. "li + ho" en el CICA (períodes de 50 anys)

D'altra banda, l'anàlisi precedent dels exemples dels segles XI i XII ens ha permès observar que la presència de l'al·lomorfe *lo* neutre en la combinació /lo.li/ és anterior a /loj/ /li/. Les combinacions /loj/ /li/ amb pronom neutre apareixen tímidament (només un cas) a la primera meitat del XII. A més, a la primera meitat del segle XIII sorgeixen amb força les combinacions transparents de "li + ho". Entre 1250 i 1400, hi ha una vacil·lació quant al predomini de /lo.li/, /loj/ /li/ i "li

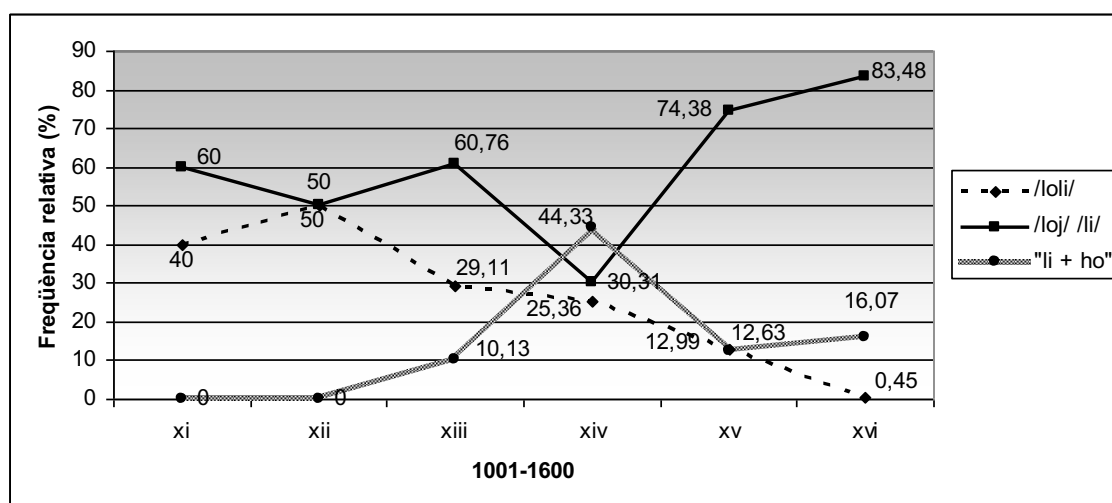
²² En comunicació personal, en Josep Moran s'inclina per una interpretació de (35a) molt propera a la que oferim en aquest treball, amb la lectura de les formes d'acusatiu /l/ com a equivalents al neutre *ho*, excepte en el cas de *no·l li doné*, que hauria de ser un partitiu *en*. En Joan Anton Rabella, en canvi, opina que es tracta d'un pronom masculí. Vegeu també Rabella (1997) i Moran i Ocerinjáuregui i Rabella (2001).

+ ho". En qualsevol cas, les combinacions de "li + ho", que ja predominen a la primera meitat del XIV, alternen amb /loj/ /li/ fins al final del període del català antic. De fet, des del 1301 les combinacions de "li + ho" són clarament més freqüents que /lo.li/ en termes absoluts, per la qual cosa ho són també si considerem només les ocurrences en què *lo* és neutre. Queda, doncs, pendent de determinar en quina mesura el predomini absolut de /loj/ /li/ des del 1401 s'atenua si prenem en consideració només els casos de *lo* neutre. Es tracta d'una tasca que no podem abordar ara mateix i que posposarem per a un estudi futur.

Vegem ara l'evolució comparativa de les combinacions en què intervé el pronom neutre amb les dades agrupades per segles (taula 6 i gràfic 4). La taula 6 i el gràfic 4 permeten comprovar de manera més clara que /lo.li/ i /loj/ /li/ conviuen des dels inicis. La freqüència de /lo.li/ tendeix a decreïxer des del XIII fins al final del període. A partir del XIII apareixen les combinacions de "li + ho" i les tres possibilitats combinatòries del neutre conviuen amb freqüències altes fins al 1400. A partir del segle XV hi ha un predomini de /loj/ /li/, que caldrà comprovar si també es manté considerant només les ocurrences del neutre *lo*.

	/lo.li/		/loj/ /li/		"li + ho"		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
XI	2	40	3	60	0	0	5	100
XII	1	50	1	50	0	0	2	100
XIII	46	29,11	96	60,76	16	10,13	158	100
XIV	123	25,36	147	30,31	215	44,33	485	100
XV	73	12,99	418	74,38	71	12,63	562	100
XVI	1	0,45	187	83,48	36	16,07	224	100
Total	246		852		338		1436	

TAULA 6. Dades globals de les combinacions /lo.li/ vs. /loj/ /li/ vs. "li + ho" en el CICA (períodes de 100 anys)

GRÀFIC 4. Freqüències relatives de /lo.li/ vs. /loj/ /li/ vs. "li + ho" en el CICA (períodes de 100 anys)

El test χ^2 aplicat al període del segle XIII al segle XVI, permet comprovar la hipòtesi d'associació significativa entre la variable independent, el temps cronològic, i la variable dependent, les combinacions /lo.li/, /loj/ /li/ i “li + ho” ($\chi^2 = 299,5195 > 42,31$; gl = 6, $p < 0,0000005$), amb una magnitud de l'efecte mitjana-alta (V de Cramer = 0,3323729; gl = 2).²³

Així doncs, és clar que hi ha una correlació significativa entre les freqüències de /lo.li/, /loj/ /li/ i “li + ho”. Tot i que cal analitzar les dades delimitant exactament les ocurrencies del neutre *lo* en /lo.li/ i /loj/ /li/, es pot afirmar que l'al·lomorfe neutre *lo* no és inicialment induït per la concurrència amb la forma /i/ i per analogia amb la combinació de l'acusatiu masculí amb aquest al·lomorfe de datiu: més aviat cal postular l'existència en català antic d'un pronom neutre *lo* que va conviure amb *ho* i que va anar quedant restringit a la combinació /loj/ /li/ a partir dels segles XIII i XIV. De fet, la presència, tot i que escassa, del *lo* neutre com a pronom no combinat en textos anteriors al 1250 apunta en aquesta direcció.

4. CONCLUSIONS

En aquest treball hem sotmès a discussió una qüestió poc estudiada de la morfosintaxi dels clítics pronominals en català antic: l'al·lomorfa del datiu singular *li* i del pronom neutre *ho* en les combinacions d'acusatiu de tercera persona o neutre i de datiu singular. Pel que fa al cas del datiu, l'anàlisi qualitativa i quantitativa de les dades que ens proporciona el CICA, porta a considerar dos factors: a) la confluència de dos pronoms clítics amb el mateix al·lomorfe de persona /l/ i b) l'existència del clíctic pronominal *hi*. De fet, la coincidència cronològica de *li* i /i/ datius en els textos del segle XI permet pensar que, en tot cas, la cacofonia lateral degué produir el canvi primerenc de manera molt ràpida.

A més, però, el sistema pronominal disposava de l'adverbial *hi*, que ja s'usava per a reprendre persones i resultava adient a les característiques sintàctiques i semàntiques del datiu, un sintagma preposicional introduït per *a* amb el paper temàtic de META o destinatari de l'acció verbal. De fet, hem comprovat que el pronom *hi* no combinat representava el datiu inanimat, cosa que degué afavorir la reanàlisi de l'adverbial com a pronom de datiu referit a persones. En aquest sentit, també hem pogut identificar exemples en què *hi* no combinat es refereix a persones, normalment en casos en què l'animacitat del referent pot resultar més o menys ambigua i en què la funció de datiu manifesta límits difusos amb un complement de règim verbal META o AL·LATIU.

²³ Com ja hem dit a la nota 11, no es pot aplicar el test χ^2 al conjunt del període, perquè per als segles XI i XII tenim valors inferiors a 5 en més d'un 20% de les cel·les. Quant al test de Cramer, que mesura la magnitud de l'efecte, és a dir, la independència de l'associació de les variables respecte a la grandària de la mostra, Cohen (1988: 224-227) considera que, amb 2 graus de llibertat, 0,21 marca un efecte mitjà i 0,35 un de gran.

Així doncs, un factor fonosintàctic –la cacofonia de les combinacions de “lo + li”–, un altre de morfosintàctic –l’existència del pronom *hi*, amb la vocal idèntica a la marca de cas de *li* i habilitat per reprendre un complement preposicional introduït per *a*– i un altre de semàntic –el significat de complement de destinació o META i la possibilitat de *hi* de referir-se a persones– es van entrecreuar per generar un al·lomorf del datiu singular *li*. En altres paraules, la cacofonia lateral i la reanàlisi de l’adverbial *hi* van produir aquest al·lomorf de datiu, que acabarà circumscribit al context de les combinacions de “lo + hi”.

L’anàlisi estadística de les freqüències de “lo + li” i “lo + hi” ha permès comprovar que hi ha una associació entre les tendències de les freqüències d’aquestes combinacions, amb dades que resulten significatives d’acord amb els tests estadístics. De fet, hem pogut establir tres etapes evolutives: *a*) un període inicial d’incertesa (1001-1250), amb una presència des dels inicis tant de *li* com de */i/* datiu quan és precedit de l’acusatiu de tercera persona; *b*) un període de vacil·lació entre les dues possibilitats de combinació de l’acusatiu i el datiu (1250-1400), i *c*) un període de consolidació de “lo + hi” i de consegüent reducció dràstica de “lo + li” (1401-1600).

Quant al pronom neutre, la identificació d’alguns casos de *lo* no combinat amb el valor de *ho*, en el text dels *Abusos comesos a Lleida per Petrus de Lobeira* (1175-1199) o fins i tot en els *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet* (1080-1095), fa pensar que aquesta forma pronominal procedent de ĪLLUD degué existir des dels orígens al costat de *ho* (< HÖC). A més, l’anàlisi detallada dels exemples dels segles XI i XII ha permès observar que la presència de l’al·lomorf *lo* neutre en la combinació */lo.li/* és anterior a l’aparició de les combinacions */loj/* i */li/*, a la primera meitat del XII. Aquesta situació fa difícil, si no impossible, acceptar que l’al·lomorf *lo* del pronom neutre és analògic de les combinacions de l’acusatiu masculí *lo* amb el datiu */i/*.

D’altra banda, a la primera meitat del segle XIII sorgeixen les combinacions transparents de “li + ho”. A partir de finals del XIII, “li + ho”, que ja predomina la primera meitat del XIV, i */loj/* */li/* alternen com a combinacions més freqüents fins al final del període del català antic. En concret, des del 1301 les combinacions transparents són clarament més freqüents que */lo.li/* en termes absoluts, per la qual cosa ho han de ser també si considerem només les ocurrències en què *lo* és neutre. Tanmateix, caldrà determinar en quina mesura el predomini absolut de */loj/* */li/* des del 1401 s’atenua si prenem en consideració només els casos de *lo* neutre. En qualsevol cas, les dades permeten postular l’existència en català antic d’un pronom neutre *lo* que va conviure amb *ho* i que va anar esdevenint un al·lomorf restringit a la combinació */loj/* */li/* a partir dels segles XIII i XIV.

L’anàlisi estadística també ha permès comprovar en el cas del pronom neutre que hi ha una associació significativa entre les freqüències de */lo.li/*, */loj/* */li/* i “li + ho”. Insistim, però, que caldrà analitzar les dades de manera més aprofundida, delimitant exactament les ocurrències del neutre *lo* en */lo.li/* i */loj/* */li/*. Es tracta d’una tasca que no podem abordar ara mateix, ja que la manca de

lematització del *CICA* obliga a analitzar manualment cada una de les ocurrencies per tal de destriar, d'una banda, el *lo* masculí del neutre i, d'altra banda, els usos de */i/* com a datiu enfront de la resta de funcions. Posposarem aquest treball minucios per a una continuació futura del present estudi.

Comptat i debatut, hem demostrat que l'anàlisi qualitativa i quantitativa de corpus digitals extensos com el *CICA* pot posar a prova algunes de les idees tradicionals sobre l'origen de les diverses formes dels pronoms clítics. En el cas que ens ha ocupat, ha quedat palès que els processos de reanàlisi i l'al·lomorfa es combinen de manera indissoluble en aquest terreny de la llengua que activa la interacció entre la sintaxi i la semàntica oracional, i la morfofonologia.

BIBLIOGRAFIA

REFERÈNCIES DELS EXEMPLES

- Beuter, *Història*: BEUTER, P. A. (1998), *Primera part de la Història de València*, a cura de Vicent Josep Escartí, València, Universitat de València.
- Consolat*: COLÓN, G. (ed.) (1981), *Llibre del Consolat de Mar*, Barcelona, Rafael Dalmau.
- Costums*: MASSIP I FONOLLOSA, J. (ed.) (1996), *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Curial*: FERRANDO, A. (ed.) (2007), *Curial e Güelfa*, Toulouse, Anacharsis.
- Deutes*: MORAN, J. i RABELLA, J. A. (eds.) (2001), “Reconeixement de deutes a Pere Canet”, a *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa; “Clàssics Catalans”, núm. 1, 106-107.
- Eiximenis, Terç del Crestià II*: CALVERAS, J. (1933), “En les publicacions actuals sovint ensopego amb les combinacions de pronoms la hi, li la i li ho per comptes de l'hi. A que obeeixen aquestes novetats?”, *CS XIII/604* (4 marc 1933): 139, Cons. [18] 80.
- Epistolari*: RODRÍGUEZ LÓPEZ, C. (ed.) (2005), *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*, València, Universitat de València, 2004.
- Sant Vicent Ferrer, Sermons IV*: Ferrer, V. (1977), *Sermons*, vol. IV. edició a cura de Gret Schib, Barcelona, Barcino.
- Grandeses*: DURAN, E. (ed.) (1984), *Lluís Ponç d'Icard i el “Llibre de les grandeses de Tarragona”*, Barcelona, Curial, 1984.
- Guitard*: MORAN, J. i RABELLA, J. A. (eds.) (2001), “Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet”, a *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa, 2001; “Clàssics Catalans”, núm. 1, 58-60.
- Homilies de Tortosa*: MORAN I OCERINJAUREGUI, J. (1990), *Les Homilies de Tortosa*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Jaume I, Fets*: JAUME I (1991), *Llibre dels fets del rei en Jaume*, vol. II, edició a cura de Jordi Bruguera, Barcelona, Barcino.
- Judicis I*: MORAN, J. i RABELLA, J. A. (eds.) (2001), “Llibre de judicis”, A *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa; “Clàssics Catalans”, núm. 1, 77-78.
- Liber feudorum maior*: MIQUEL ROSELL, F. (1945), *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol. I i RUBIO GARCÍA, L. (1979), *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)*, Murcia, Universidad de Murcia.

- Lobeira*: RUSSELL-GEBBETT, P. (ed.) (1965), "Abusos comesos a Lleida per Petrus de Lobeira", a *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, RUSSELL-GEBBETT, P., Oxford, The Dolphin Book Co.LTD, 90-91.
- Manual I*: ANYÓ GARCIA, V. (2001), *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*, a cura de Vicent Anyó Garcia, València, Ajuntament de València.
- Martorell, *Tirant*: MARTORELL, J. (2005), *Tirant lo Blanch*, a cura d'Albert Hauf, València, Tirant lo Blanch.
- Medieval 15: RUSSELL-GEBBETT, P. (1965), *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book Co.LTD.
- Metge, *Somni*: METGE, B. (2007), *Lo somni. El sueño*. Edición, traducción, introducción y notas de Julia Butiñá, Madrid, Centro de Lingüística Aplicada Atenea.
- Muntaner, *Crònica*: AGUILAR ÀVILA, J. A. (2011), *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg – C.146)*, Tesi doctoral, València, Universitat de València.
- Pergamins II: GUINOT RODRÍGUEZ, E. (ed.) (2010), *Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Plaute, *Captivi*, Disponible en: <<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/captivi.shtml>> [data de consulta: 23 de maig de 2016].
- Questa*: MARTINES, V. (1993), *La versió catalana de la Queste del Saint Graal: Estudi i edició*, Tesi doctoral, Universitat d'Alacant, 3 vols.
- Sacnomina, *Memòries*: SIMON I TARRÉS, A. (1991), *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*, Barcelona, Curial, 1991, 189-253.
- Sanctae Silviae Peregrinatio*: BECHTEL, E. A. (1902), *Sanctae Silviae Peregrinatio: The Text And A Study Of The Latinity*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Tarragona*: MORAN, J. i RABELLA, J. A. (eds.) (2001), "Carta de l'arquebisbe de Tarragona", a *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa, 2001; "Clàssics Catalans", núm. 1, pàg. 102-103.
- Titus Livi, *Ab urbe condita*: FREINSHEIM, J. i LEMAIRE, N. E. (1822), *Titus Livius Patavinus ad codices parisinus recensitus: Historiarum ab urbe condita*, París, Nicolaus Elisius Lemaire.
- Usatges*: BASTARDAS, J. (ed.) (1984), *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Noguera, 1984.
- Vides II*: MANEIKIS KNIAZZEH, Ch. S. i NEUGAARD, E. J. (eds.) (1977), *Vides de Sants Rosselloneses*, vols. 2, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARIEL, M. (1990), *Accessing Noun-Phrase Antecedents*, London, Routledge.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1947), *Los complementos pronominalo-adverbiales derivados de ibi e inde en la Península Ibérica*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Revista de Filología Española, Annex XXXVIII).
- BATLLE, M., MARTI I CASTELL, J., MORAN, J. i RABELLA, J. A. (2016), *Gramàtica històrica de la llengua catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BATLLORI, M., IGLESIAS, N. i MARTINS, A. M. (2005), "Sintaxi dels clítics pronominals en català medieval", *Caplletra. Revista internacional de filologia*, 38, 137-177.
- BOECKX, C. i MARTÍN, T. (2013), *The Dative Clitic is More than a Clitic*, Lleida, Estudis de la Universitat de Lleida.

- BONET, E. (1991), *Morphology after Syntax, Pronominal Clitics in Romance*, Tesi doctoral, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA. Disponible a <<http://www.ai.mit.edu/projects/dm/theses/bonet91.pdf>>
- BONET, E. (1993), “3rd Person Pronominal Clitics in Dialects of Catalan”, *Catalan Working Papers in Linguistics*, 3.1, 85-111.
- BONET, E. (1995), “Feature Structure of Romance Clitics”, *Natural Language and Linguistic Theory*, 13, 607-647
- BONET, E. (2002), “Cliticització”, a SOLÀ, J., LLORET, M.R., MASCARÓ, J. i PÉREZ SALDANYA, M. (coords.), *Gramàtica del català contemporani Gramàtica del català contemporani/ vol. 1.*, Barcelona, Edicions 62, 933 - 989.
- BONET, E. i LLORET, M. R. (2005) “More on Alignment as an alternative to domains, The syllabification of Catalan clitics”, *Probus*, 17, 37-78.
- BOURCIEZ, É. (1967), *Éléments de linguistique romane*, París, Klincksieck.
- BRUSEWITZ, V. (1905), *Étude historique sur la syntaxe des pronoms personnels dans la langue des felibres*, Estocolm, Isaac Marcus' Boktra.-Aktiebolag. Disponible a <<https://archive.org/details/tudehistoriques00brusgoog>>
- BURIDANT, C. (2000), *Grammaire nouvelle de l'ancien français*, Paris, SEDES.
- COHEN, J. (1988), *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, Hillsdale, NJ, Erlbaum.
- COROMINES, J. (1971), *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- CUERVO, R. J. (1895), “Los casos enclíticos y proclíticos del pronombre de tercera persona en castellano”, *Romania*, 24.93, 95-113. DOI 10.3406/roma.1895.5863
- DAUZAT, A. (1930), *Histoire de la langue française*, París, Payot-Bibliothèque scientifique.
- DECat = COROMINES, J. (1980-2001), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial; La Caixa.
- DIEZ, F. (1858), *Grammatik der Romanischen Sprachen*, Bonn: Eduard Weber. Disponible a <<https://archive.org/details/grammatikderrom11diezgoog/page/n7>>
- DIEZ, F. (1973), *Grammaire des langues romanes*, vol. II París, Laffitte Reprints. [1874-1876]
- EGERLAND, V. i CARDINALETTI, A. (2010), “I pronomi personali e riflessivi”, a *Grammatica dell'italiano antico*, SALVI, G. i RENZI, L. (eds.), Pàdua, Il Mulino, 401-467
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, J. R. (1985), *Gramática histórica provenzal*, Oviedo, Universidad de Oviedo.
- FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, I. (1994), “Isoglosas internas del castellano. El sistema referencial del pronombre átono de tercera persona”, *Revista de Filología Española*, 74.1, 71-125.
- FISCHER, S. (2003), *The Catalan Clitic System. A Diachronic Perspective on its Syntax and Phonology*, Berlin, Mouton de Gruyter (Interface Explorations; 5).
- GARCÍA DE DIEGO, V. (1981), *Gramática histórica española*, Madrid, Gredos.
- GESSNER, E. (1893), “Das spanische Personalpronomen”, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 17, 1-54.
- GRANDGENT, C. H. (1991), *Introducción al latín vulgar*, Madrid, CSIC.
- HARRIS, J. (1995), “La projecció sintaxi-fonologia en els clítics del català i de l'espanyol”, *Caplletra. Revista internacional de filologia*, 29, 229-267.
- JENSEN, F. (1976), *The Old Provençal, noun and adjective declension*, Odense, Odense University Press.
- JENSEN, F. (1990), *Old French and Comparative Gallo-Romance Syntax*, Tubinga, Niemeyer.
- JIMÉNEZ, J. (1997), *L'estructura sil·làbica del dialecte valencià*, Tesi doctoral, València, Universitat de València. Disponible a:

- <<http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/33971/Tesi%20doctoral.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>
- JIMÉNEZ, J. (2012), "Els pronoms i la teoria de l'optimitat", XVI Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Salamanca, 3 de juliol, 2012.
- JIMÉNEZ, J. (2014), "Beggars Can be Choosers, On Vowel Epenthesis in Western Catalan Clitics", Workshop on Ibero-Romance Phonology and Morphology, UCL, London, 18 March 2014.
- JONES, M. (1993), *Sardinian Syntax*. Londres, Routledge.
- KURISU, K. (2001), *The phonology of morpheme realization*, Tesi doctoral, University of California Santa Cruz. Disponible a <<https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/38503/PDF/1/play/>>
- LAUSBERG, H. (1966), *Lingüística románica. Morfología*, Madrid, Gredos.
- LLORET, M. R. (2011), "La alomorfia en la teoría de la optimitad", a *Teoría morfológica y morfología del español*, Pazó, J., Gil, I., Cano, M. Á. (eds.), Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 133-161.
- MARTINES, J. i PÉREZ SALDANYA, M. (2009), "Per a una gramàtica del català antic, objectius, metodologia i un tast", a *Per a una gramàtica del català antic*, PÉREZ SALDANYA, M. i MARTINES, J. (eds.), Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 7-39.
- MASCARÓ, J. (1986), *Morfología*, Barcelona, Enciclopèdia catalana.
- MATUTE MARTÍNEZ, C. (2004), *Los sistemas pronominales en español antiguo. Problemas y métodos para una reconstrucción histórica*, Madrid, Edició de l'autora.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1902), *Poema de Yuçuf. Materiales para su estudio*, Madrid, Revista de archivos, bibliotecas y museos.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1929), *Orígenes del español*, Madrid, Anejo 1 de la Revista de Filología Española.
- MEYER-LÜBKE, W. (1974), *Grammaire des langues romanes*, volums 2 i 3 [reimpressió], París, Laffitte Reprints. (Trad. de Doutrepoint, A. i Doutrepoint, G.).
- MOIGNET, G. (1988), *Grammaire de l'ancien français*, Paris, Klincksieck.
- MORAN I OCERINJÁUREGUI, J. i RABELLA, J. A. (2001), *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa.
- ORDOÑEZ, F. (2002), "Some Clitic Combinations in the Syntax of Romance", *Catalan Journal of Linguistics*, 1, 201-224.
- PAR, A. (1928), *Curial e Güelfa: notes lingüístiques y d'estil*, Barcelona, Balmes.
- PAR, Anfós (1923), *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle (Saale), Max Niemeyer Verlag; Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie (Begründet von Prof. Dr. Gustav Gröber).
- RABELLA, J. A. (1997), "Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet (1080-1095)", a *Estudis de Llengua i Literatures Catalanes XXXV, Homenatge a Arthur Terry*, Barcelona, p. 9-49.
- RIBERA, J. E. (2008), *La cohesió lèxica en seqüències narratives*, Universitat de València, Tesi doctoral. Disponible a: <<http://www.tesisexarxa.net/TDX-0917109-143808/index.html>>.
- RIBERA, J. E. (2012), *La cohesió lèxica en seqüències narratives*, Alacant / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat,
- RIBERA, J. E. (2018), ""Aquells que hic parteixen e en van en altres parts no moren d'aquest mal". La decadència del clíctic adverbial *hic* durant els segles XV i XVI", a

- Del manuscrit a la paraula digital. Estudis de llengua i literatura catalanes / From Manuscript to Digital Word: Studies of Catalan Language and Literature*, PÉREZ SALDANYA, M i ROCA, R., Amsterdam, John Benjamins.
- RIBERA, J. E. (en premsa), “Els pronoms de datiu plural en català antic. Evolució diacrònica i estat de la qüestió entre els segles XV i XVI”, *Estudis Romànics*, 41 [2019], 122-133.
- RIGAU, G. (1978), “hi datiu inanimat”, *Els Marges*, 12, 99-102.
- RIGAU, G. (1982), “Inanimate Indirect Object in Catalan”, *Linguistic Inquiry*, 13, 146-150.
- RONJAT, J. (1913), *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*, París, Institut d’Estudis Occitans de París-Documents per l’estudi de la lenga occitana, 27. Disponible a: <https://ia601403.us.archive.org/21/items/essaidesyntaxede00ronjuoft/essaidesyntaxede00ronjuoft_bw.pdf>.
- RONJAT, J. (1980 [1937]), *Grammaire historique des parlers provençaux modernes. Tome III. Deuxième partie. Morphologie et formation des mots*, Ginebra, Slatkine Reprints; Marsella, Laffitte Reprints.
- RUBIO GARCÍA, L. (1979), *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)*, Múrcia, Universidad de Murcia.
- SALVI, G. (2010), “Costruzioni predicative con predicati non-verbali”, a *Grammatica dell’italiano antico*, SALVI, G. i RENZI, L., Pàdua, Il Mulino, 191-239.
- SORIANO, C. (2012), “La metàfora conceptual”, a Ibarretxe-Antuñano, I. i Valenzuela, J. (coords.), *Lingüística cognitiva*, Barcelona, Anthropos, 97-121.
- TODOLÍ, J. (1995), *Aproximació a la sintaxi dels pronoms clítics catalans*, Tesi doctoral, València, Universitat de València.
- TODOLÍ, J. (1998), *Els pronoms personals*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- TODOLÍ, J. (2002), “Els pronoms”, a *Gramàtica del català contemporani Gramàtica del català contemporani/ vol. 2*, SOLÀ, J., LLORET, M. R., MASCARÓ, J. i PÉREZ SALDANYA, M. (coords.), Barcelona, Edicions 62, 1337-1433.
- TORRUELLA, J. (dir), PÉREZ SALDANYA, Manel i MARTINES, Josep (2009), *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*. Disponible a <<http://cica.cat>>.
- VÄÄNÄNEN, V. (1968), *Introducción al latín vulgar*, Madrid, Gredos.
- WANNER, D. (1987), *The Development of the Romance Clitic Pronouns. From Latin to Old Romance*, Berlín- New York.Amsterdam, Mouton de Gruyter.
- WHEELER, M. W. (1979), *Phonology of Catalan*, Oxford, Blackwell.
- WHEELER, M. W. (2007), *Morfologia i fonologia catalana i romànica, estudis diacrònics*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista estan subjectes a la llicència de Creative Commons: Reconeixement 3.0 Espanya.